

KOMMUNEDELPLAN FOR SETEROMRÅDER I FOLLDAL KOMMUNE

Foto Folldal Fjellstyre

Vedtatt av kommunestyret 10.12.2015, sak 66/15

Innhold

1. INNLEDNING OG HISTORIKK	3
1.1 Geografisk avgrensning av planområdet	3
1.2 Historikk, setring i Folldal gjennom tidene	4
2. NÅSITUASJONEN	5
2.1 Overordna planer og verneområder	5
2.1.1 Kommuneplanas arealdel, bestemmelser som innvirker på forvaltning av seterområdene	5
2.1.2 Verneområder i seterområdene	6
2.1.3 Villreinområdene	8
2.1.4 Statsalmenninga og fjellova	8
2.2 Alle setrene i Folldal, plassering	9
2.3 Landbruket i seterområdene	10
2.3.1 Omfang aktiv setring med mjølkeku og geit	11
2.3.2 Beitebruk i utmarka med storfe, sau, geit og hest	13
2.3.3 Dyrka mark i seterområdene	15
2.3.4 Nydyrking og arealer egnet for nydyrking	15
2.4 Annen næringsvirksomhet enn landbruk i seterområdene	16
2.5 Annen bebyggelse og anlegg i seterområdene	17
2.5.1 Hytter	17
2.5.2 Naust	17
2.5.3 Utmarksbuer/måssåbuer	18
2.5.4 Kraftmagasin	18
2.6 Byggeskikk i seterområdene i Folldal	19
2.7 Setervegene	32
2.8 Jakt, fiske og friluftsliv	33
2.8.1 Villrein	33
2.8.2 Elg	34
2.8.3 Småviltjakt	34
2.8.4 Fiske	34
2.8.5 Bærplukking	34
2.8.6 Sti- og løypenett	35
2.8.7 Hundekjøring	35
2.8.8 Ridning med hest	35
3. MÅL	36

4. TILTAK OG RETNINGSLINJER	36
4.1. Tiltak	36
4.2. Retningslinjer	41
5. OVERSIKTER, TEMAART ETC.	43

1.INNLEDNING OG HISTORIKK

Kommunestyret vedtok 20.12.2012 i sak 67/12 oppstart av arbeidet med utarbeidelse av en kommunedelplan for seterområder. Det ble deretter utarbeidet en prosjektbeskrivelse og det ble søkt fylkesmannens BU-fond om finansiering av deler av planarbeidet. I august 2013 bevilget fylkesmannen kr 100.000 i BU-tilskudd til planarbeidet. Høring på et planprogram ble gjennomført våren 2014.

Styringsgruppe for planarbeidet har vært:

Tor Borkhus, representant fra kommunestyret.

Torleif Borkhus, representant fra kommunestyret.

Jorunn H. Støen, representant fra Folldal Bonde- og Småbrukarlag.

Torgeir Dalen, representant fra bondelaga i Folldal.

Solveig Elgevasslien, representant fra Folldal Fjellstyre.

Jordbrukssjef Bjørn Gussgard har hatt sekretariatet for planarbeidet. Per Hvamstad ble innleid til å skrive kapitlet om byggeskikk. Odd Roar Hovde og Ole Håkon Flatøy fra administrasjonen har også deltatt i møtene med styringsgruppa.

Planprosessen har bestått av:

-Første møte i styringsgruppa ble avvikla i mars 2014. Styringsgruppa har i alt hatt 6 møter i løpet av planprosessen.

-Styringsgruppa gjennomførte en befaringsrunde i en del utvalgte seterområder i Folldal i september 2014.

-12. november 2014 ble avvikla åpent møte om seterområdene i Folldal med mulighet for å komme med innspill til planarbeidet. Innledere på møtet var Ellen Anne Bergseng fra Grimsdalsprosjektet, Ole Sylte Heggseth fra www.seterlandet.com, samt at planutkastet så langt ble presentert. Møtet ble kunngjort både i Folldal, Alvdal og Dovre og hadde bra deltakelse med cirka 35 deltakere.

-15. august 2015 ble arrangert en åpen seterkveld på Romsdalssetra i Einunndalen der Per Hvamstad kåserte om byggeskikk i seterområdene, og der høringsutkastet til plana ble presentert. Det var cirka 35 deltakere på seterkvelden.

1.1 Geografisk avgrensning av planområdet

Folldal er en fjellkommune der gardene og øvrige faste bebyggelsen ligger nært fjellet. Setre har blitt etablert i alle deler av kommunen, fra bare noen få kilometer unna garden, til de mere fjerntliggende områdene som for eksempel innerst i Setaldalen og Gløta. Noen områder har større tetthet av setre enn andre, men hovedbildet er likevel at både forekomsten av setre og den aktive setringa finnes spredd over hele kommunen. En kommunedelplan for seterområder vil derfor omfatte store deler av Folldal kommune sitt areal.

1.2 Historikk, setring i Folldal gjennom tidene

Kilder:

Bygdebok for Folldal, bind III, Ivar A. Streitlien

Busettinga i Nedre Folldal, jordbruk og sæterdrift, Grimsbu Gard og Grendeutvikling

Folldal Meieri 1917 – 2007, Arild Alander

Den aller første bosettinga i Folldal skjedde i følge gamle sagn i vikingetida. Men dette var sporadisk og midlertidig. Rydding av gardar og etablering av fast bosetting av noe omfang kom seint. Bosettinga skjedde fra to kanter. Øvre Folldal ble bosatt av folk fra Lesja og Dovre, og man regner at første faste bosettinga fra denne kanten skjedde cirka 1630. Nedre Folldal ble bosatt av folk fra Alvdal og resten av Nord Østerdal, og første bosettinga fra denne kanten kom noen årtier seinere fra cirka 1660. Den første tida var det langt mellom gardene, og det var derfor rikelig med beite for husdyra rundt den faste bosettinga. Når utviklinga etter hvert førte til flere gardar og flere bosettingar, ble det etter hvert nødvendig med seterbruk. I følge bygdebok for Folldal bind III ble de første setrene tilknytta gardar i Folldal etablert cirka 1750. Et viktig punkt når man skulle finne en egnet plass for seter var at det var nok og godt vann, enten med en bekk eller ei vasskilde. Etter hvert som det ble flere gardar i grendene, var det vanlig at disse skulle ha seter ved siden av setra til den garden som bruket var delt fra. Dermed fikk en små setergrender, som for eksempel Døllia og Småbakkan i Einunndalen.

I førstningen lå kyrne ute i kutrøa om nettene eller fjøset ble gravd inn i en jordbakke. Senere ble det bygd fjøs av tømmer. På værharde plasser var det vanlig med seterfjøs fra cirka 1850 og på andre plasser fra cirka 1870 tallet. I Einunndalen var det mye stein å mure med, og det ble bygd mye steinfjøs. Også seterstuene hadde beskjedne standard i førstningen. Minste seterstua en har funnet er Myrtrøsetra i Grimsbu som var 2x2 meter innvendig, såvidt stor nok til at budeia kunne ligge rett ut i senga. I de eldste seterstuene var det fra først av ikke vinduer, men bare en glugg på tverrveggen mot døra. Gluggen kunne stenges med ei skyveluke. I flukt med seterstua ble «skålen» bygd med innmura ystegryte.

Høyet som ble høsta på setervangen ble i førstningen satt i stakk. Etter hvert ble det vanlig med en låve eller ei løe. Der setervangen lå i en bakke var det vanlig å plasser dette huset nederst som gjorde det lett å skyve høyet ned til låven. Høyet ble kjørt med hest hjem. Der det var lang setervei var det vanlig å ligge på setra utover høsten for å fore opp høyet, heller enn å kjøre høyet hjem. På setrene ved Flåman sies at de lå på setrene til over jul for å fore opp avlinga, og også på Borkhussetran og Setalsjølia var det vanlig å fore opp høyet på setra utover høsten. Også utslåtter var vanlige som supplement til vinterfor.

Setringa var som resten av landbruket i Folldal opprinnelig preget av selvberging og selvhushold, og i liten grad handelsjordbruk med penger. Det handlet om å kinne og yste mjølka for mat til eget hushold på garden. Rundt 1900 kom separatoren, som ble et hjelpemiddel som letta mye av arbeidet på setra. Før den tid måtte mjølka stå tre dager før fløten fløt opp. Fra slutten av 1930 tallet kom det faste mjølkebiler til mange av setergrendene, og det ble vanlig å levere mjølka uten bearbeiding. Etter hvert som mjølkebilene gjorde sitt inntog økte kravet til veistandard på seterveiene. Veiløse setre kunne ikke levere mjølk. Utover i 1950 åra begynte det å bli en del setre med mjølkemaskin med

Folldal kommune

spannmjølking, med bensinmotor som drivkraft. I 1971 vedtok Folldal Meieri å tilby henting av mjølk på tank, og i løpet av 1970 tallet gikk de fleste mjølkeprodusentene over til rørmjølking og kjøling av mjølk på tank hjemme på garden. Setrene hang nok litt etter på dette feltet, men etter hvert kom også mange av setrene etter med aggregater som gjorde det mulig med rørmjølking og kjøling av mjølk på tank også på setra.

Tidlig på 1900 tallet kom det perioder med dårlige tider i gruvedrifta. Dette førte til at mange setre i nedre deler av Einunndalen ble solgt til gardsbruk fra Alvådal.

Fra cirka 1950 startet det store hamskiftet i landbruket med mekanisering som erstatta manuell arbeidskraft, som også skapte store endringer i seterbruket. Traktorer, mjølkemaskiner, annen mekanisering og avlsmessig framgang har sammen med velstandsutviklingen i Norge, medført at færre gardar er i drift, og at de gardene som er i drift har større produksjon. Det har også blitt en spesialisering innenfor de ulike produksjoner. Mens det typiske før 1950 var at hver gard hadde ku, geit og sau, og at de fleste produserte både kumjølk og geitmjølk på setra, er det typiske nå at det satses på stort sett et husdyrslag og en produksjon. Alt dette har selvsagt medført at vesentlig færre setrer med mjølkeku enn i gamle dagar og at ganske mange setre tilhører gardar uten egen landbruksproduksjon.

Fra midten av 1970 tallet fikk man som følge av «opptrappingsvedtaket» en satsning på selvberging av mat i Norge, nydyrking og nye driftsbygninger. Dette ga satsninger også i seterområdene. I Folldal ble det på 1980 tallet bygd ut 3 større fellesseter anlegg, der flere mjølkekubruk samlet kyrne for mjølking om sommeren, og der det til hver fellesseter ble nydyrka flere hundre dekar med dyrka mark som beite. Det ble også nydyrka noen mer eller mindre rene fordyrkingsfelt i seterområdene. Høyere ytelse på kyrne og økonomisk premiering av sommermjølk har medført større behov for gjødsel innmarksbeite også på mange av enkeltsetrene. Siste åra er det nye at mjølkeroboten erstatter mjølking med maskin på en del gardar. Det er knyttet litt spenning til hvordan dette vil kunne påvirke omfanget av setring.

2.NÅSITUASJONEN

2.1 Overordna planer og verneområder

En kommunedelplan for seterområder må innrette seg blant annet etter eksisterende kommuneplan, overordnede statlige planer og retningslinjer, fylkesdelplaner, vern etter naturvernloven, fastlagte leveområder for villreinen, og vil også påvirkes av retter hjemlet i blant annet Fjelloven. Videre stiller naturmangfoldsloven krav til det beslutningsgrunnlag kommunen legger til grunn for en avgjørelse, hvordan kommunen vurderer og vektar de ulike momenter og hvordan disse vurderingene synliggjøres i saksbehandlninga.

2.1.1 Kommuneplanas arealdel, bestemmelser som innvirker på forvaltning av seterområdene

Gjeldende kommuneplanens arealdel ble vedtatt av kommunestyret 29. september 2011.

Seterområdene er LNF områder i gjeldende kommuneplan. Områder satt av til hytteområder og annen utbygging er lagt til hoveddalførene, og kommer i liten grad i berøring med områder

Folldal kommune

der det er setre. Seterområdene er LNF område «med særlige hensyn til landbruk, friluftsliv, landskap og bevaring av natur- og kulturmiljø etter plan- og bygningslovens §11-8.c.» Innenfor denne sonen er det ikke ønskelig med utvidelse av bolig eller fritidsbebyggelse eller næringsbebyggelse utenom landbruk, og søknader om dispensasjon skal behandles strengt. Ny fritidsbebyggelse i disse områdene vil kreve dispensasjon fra kommuneplana, og praksis fram til nå har vært at det ikke har vært dispensasjoner for etablering av ny fritidsbebyggelse i seterområdene.

Også utvidelser av eksisterende fritidsbebyggelse i LNF områdene vil kreve dispensasjon fra planformålet. For slike saker har kommuneplana retningslinjer for maksimalt tillatt bruksareal, som skal være førende for dispensasjonssaken. Under kote 900 meter over havet kan tillates inntil 120m² bruksareal fordelt på inntil 3 hus, hvor uthus og anneks hver kan være på maksimalt 20 m². Uthus og anneks kan bygges sammen. Over kote 900 meter over havet samt i hele Einunndalen (som da gjelder mesteparten av seterområdene) kan tillates inntil 80 m² bruksareal, fordelt på inntil 2 hus med hytte maksimalt 65 m² og uthus maksimalt 15m².

For utvidelse av eksisterende hyttetomter er retningslinjen at det kan gis dispensasjon for utvidelser inntil samlet tomteareal er 2 dekar.

Gjeldende praksis for Folldal kommune på saker etter plan- og bygningsloven skapes dels gjennom eksisterende kommunalt planverk, dels gjennom overordnede statlige planer, retningslinjer og føringer, og dels gjennom den presedens kommunen selv skaper gjennom sine vedtak. Fram til nå har alle disse faktorene pekt i retning en restriktiv praksis på etablering av nye enheter for fritidsformål i kommunens seterområder.

2.1.2 Verneområder i seterområdene

I alt cirka 40% av Folldal kommunes areal på 1275 km², er innenfor et eller annet verneområde med vern etter naturloven som nasjonalpark, landskapsvernområde eller naturreservat. Det er verneforskriftene for det enkelte verneområde som styrer hvilke begrensninger vernestatusen setter.

De fleste av setrene med bebyggelse og dyrka mark ligger ikke innenfor selve verneområdene, men forvaltes etter plan- og bygningsloven som LNF område. I Knutshø landskapsvernområde ligger de innerste setrene i Kakelldalen og de innerste setrene i Setaldalen i Einnunndalen innenfor verneområdet, og forvaltes da etter verneforskriften. Bebyggelsen ved Elgevatnet ligger innenfor Dørålen landskapsvernområde. For øvrig vil de ulike verneforskriftene kunne gi konsekvenser i forhold til søknadsplikt og mulighet for tillatelser på aktivitet tilknyttet beitebruken i utmarka. Aktiviteter som vil kunne kreve tillatelse eller dispensasjon fra verneforskrifter kan være utkjøring av saltsteiner, vedlikehold av gjeterbuer og andre buer i utmarka, vedlikehold av seterbygningene der setra ligger i verneområdet, eventuelt behov for motorferdsel til å kjøre ut skadde dyr fra utmarksbeite etc.

Folldal kommune

Tabell 1. verneområder i Folldal kommune

	Totalareal	Oppretta dato	Verneformål
Verneområder i Knutshø området nord for FV29			
Knutshø landskapsvernområde	910.476 dekar	Oppretta 3. mai 2002	Verneformål høgfjellsområde med leveområdene til villrein, og et særpreget natur- og kulturlandskap med tilhørende planteliv, dyreliv, landskapsformer og kulturmiljø.
Flåman naturreservat	29.120 dekar	Oppretta 22. desember 1989	Verneformål kvartærgeologiske formelementer
Meløyfloen naturreservat	5.104 dekar	Oppretta 18. desember 1981	Verneformål våtmarksområde med formelementer, fugleliv og annet dyreliv
Einunndalsranden naturreservat	203 dekar	Oppretta 22. desember 1989	Verneformål naturelementer, blant annet en esker
Bjørndalen naturreservat	2.026 dekar	Oppretta 22. desember 1989	Verneformål kvartærgeologiske formelementer
Svarthaugan naturreservat	1.567 dekar	Oppretta 22. desember 1989	Verneformål kvartærgeologiske formelementer
Verneområder sør for FV29 og vest for FV27 (Rondane/Grimsdalen)			
Rondane nasjonalpark	968.973 dekar	Sist oppretta 24. oktober 2003	Verneformål blant annet urørt høyfjellsområde og leveområde villrein
Dovre nasjonalpark	290.468 dekar	Oppretta 24. oktober 2003	Verneformål blant annet urørt høyfjellsområde og leveområde villrein
Dørålen landskapsvernområde	15.850 dekar	Oppretta 24. oktober 2003	Verneformål landskap og leveområde for villrein, kulturminner etc.
Grimsdalen landskapsvernområde	120.680 dekar	Oppretta 24. oktober 2003	Verneformål seterlandskap og leveområde for villrein
Myldingi naturreservat	12.772 dekar	Oppretta 24. oktober 2003	Verneformål landskap og kvartærgeologiske formelementer
Atnsjømyrene naturreservat	5.329 dekar	Oppretta 7. desember 2001	Verneformål naturtype med myrer og tjern, flora og fauna

Folldal kommune

Verneområder sør for FV29 og øst for FV27			
Frekmyr naturreservat	5.892 dekar	Oppretta 22. desember 1989	Verneformål landskap og kvartærgeologiske formelementer
Grimsmoen naturreservat	14.040 dekar	Oppretta 22. desember 1989	Verneformål landskap og kvartærgeologiske formelementer

2.1.3 Villreinområdene

Tre villreinområder har arealer innenfor Folldal sine kommunegrenser. I nord er det Knutshø villreinområde med mål om en vinterstamme på totalt 1.500 rein. I sørøst er det Sølnekletten villreinområde med mål om en vinterstamme på 700 rein og i sørvest er det Rondane villreinstamme, igjen delt opp i Rondane nord og Rondane sør. Rondane nord har mål om en vinterstamme på 1.600 rein.

Miljøverndepartementet har bedt om at det utarbeides fylkesdelplaner for en helhetlig forvaltning av de fjellområdene som er spesielt viktig for villreinens framtid i Norge. Dette har medført igangsettelse av en del planer og planprosesser som vil sette rammer for benyttelsen av seterområdene i Folldal. Planstatus for fylkesdelplaner er:

- Fylkesdelplan for Rondane og Sølnekletten, godkjent av miljøverndepartementet med endringer 17.09.2013.

- Fylkesdelplan for Dovrefjellområdet, gjeldende plan endelig godkjent 05.03.2007. Det er nå starta opp en ny planprosess

2.1.4 Statsalmenninga og fjellova

Cirka 47% av Folldal kommune sitt areal er statsalmenning. Cirka 50% av alle enkeltsetre og 3 av 4 fellessetre i Folldal ligger i statsalmenningen. Cirka 60% av alle enkeltsetrene som hadde aktiv setring i 2013 ligger i statsalmenningen. Statsallmenningene forvaltes av Statskog, fjellstyrene og allmenningsstyrene etter fjellovens og statsallmenningslovens bestemmelser. Utdypende bestemmelser om seter og tilleggsjord finnes i «Forskrift om seter og tilleggsjord m.m. i statsalmenning». Viktige bruksretter i statsalmenningen er jordbrukstilknyttede retter som utmarksbeiting, seterdrift og utvisning av areal til nydyrking men også mere almenne retter som ikke er knyttet opp mot jordbruksutøvelse så som jakt og fiske. Forvaltningen av statsalmenningen er delt mellom flere organ.

Folldal Fjellstyre: I alle kommuner hvor det er statsallmenning skal det være et fjellstyre. Fjellstyret velges av kommunestyret, men er etter at det er oppnevnt av kommunestyret et selvstendig organ. Fjellstyrets virksomhet er hjemlet i Lov om utnytting av rettar og lunnende m.m. i statsalmenningene (Fjellevens). Fjellstyret administrerer bruksrettene i statsalmenningen, så lenge ikke annet er forutsatt i eller i medhold av lov. Fjellstyret skal etter Fjellevens §2 arbeide for å sikre at almenningen blir brukt på en måte som fremmer næringslivet i bygda og tar vare på natur og friluftsinnteresser. Retningsgivende for fortolkningen av retter er både beskrivelsen av bruksrettene i Fjellevens, samt den praksis som har oppstått gjennom lang tids bruk.

Almenningsstyret: Dette styret forvalter bruksretten til trevirke. Almenningsstyret velges av og blant de bruksberettigede som har rett til uttak av trevirke (almenningsrett).

Folldal kommune

Statsskog SF: Statskog SF har fått overført grunnbokshjemmelen til statsallmenningene, og administrerer grunneierretten i statsallmenningene. Samtidig utfører de forvaltningsoppgaver som er delegert fra Landbruksdepartementet.

Alle landbrukseiendommer i Folldal kommune er bruksberettiget i Folldal Statsallmenning. Det innebærer at alle landbrukseiendommer har beiterett i statsallmenningen for «så stor buskap som kan vinterføs på eiendommen» (Fjellevens §15). Det har vært praksis at man med begrepet eiendommen mener hele driftsenheten inkludert både egen dyrka mark og leiejord. Fjellstyret kan fastsette nærmere regler om ordningen av beitebruken, blant annet inndeling av beitet i felt, fastsette beitetider og avgrensning av antallet beitedyr innenfor det enkelte felt.

Jordbruker med beiterett i statsallmenningen som godtgjør at det trenges seter til drift av garden, kan få utvist slik seter (Fjellevens §18). Jordbruker med beiterett i statsallmenningen kan også alene eller sammen med andre få utvist grunn til tilleggsjord skikka til nydyrking eller til kulturbeite (Fjellevens §19). Både rett til seter og rett til arealer utvist til nydyrking er bruksretter, som er knytta opp mot bruk til jordbruksformål. Blir setervollen høsta eller gjerda inn til beite som del av den jordbruksmessige drifta på eiendommen som setra ligger til, er dette tilstrekkelig til at setra er «i bruk» etter §22 i Fjellevens.

2.2 Alle setrene i Folldal, plassering

Folldal har et markert skille i type berggrunn som kan forklare hvorfor enkelte områder har høy tetthet av setre. Skillet går langs en forkastning langs Grimsa ned til Grimsas utløp i Folla og videre langs Folla mot Alvdal. Nord for forkastningen er del av Trondheimsfeltet som opprinnelig er gammel havbunn. Dette er næringsrike og kalkrike sedimentære bergarter fra Kambrio –Silur. Sør for forkastningen er gammelt grunnfjell med næringsfattige bergarter av sparagmitt. De delene av Folldal som ligger på Trondheimsfeltet har et langt rikere utmarksbeite enn sparagmittens sør i kommunen. Dette er nok en viktig årsak til at våre forfedre valgte å etablere langt flere setre i Einunndalen, Kakelldalen, Kvitdalen og øvrige områder nord for fylkesvei 29, enn i fjellområdene sør i Folldal kommune som eks. Rondane og Alvdal Vestfjell. Også lokale variasjoner i nedbørsforhold kan ha påvirket hvor aktuelle områdene var for å etablere seter. Høye fjell på flere kanter medfører at enkelte arealer ligger mer eller mindre i «regnskyggen», får lite nedbør og arealene blir av den årsak karrige. Eksempel på et slikt område er Dørålen.

Alle setrene i Folldal er kartlagt og kartfesta i en seterregistrering initiert av fylkesmannen i 2005. Antallet setre som finnes har ikke endret seg siden 2005. I tabell 2 framgår antallet setre i de ulike områder.

Tabell 2. Setre i Folldal. Kilde seterregistrering 2005.

Seterområde	E	F	Aktiv setring ku/geit	Garder fra
Kvitdalen	10	2	2(F)	Enkeltseter: 9 fra Dovre, en fra Folldal Fellesseter: 5 deltakere fra Dovre, 8 deltakere fra Folldal

Folldal kommune

Einunndalen	77	1	21(E) 1(F)	Enkeltseter: 23 fra Alvdal, 47 fra Folldal Ei fellesseter med 3 deltakere fra Folldal
Kakelldalen	27		3(E)	Alle fra Folldal
Klettsetran/Kjølsetran	9		0	Alle fra Folldal
Fatfjellet	7		2(E)	Alle fra Folldal
Gammelsetra	12	1	1(F)	Alle fra Folldal
Nysetran/Haugkolvet	6		0	Alle fra Folldal
Setergrender langs Einunna-Rødalen: Bjønnklettsetra, Marsjølia, Rødalen	8		2(E)	3 fra Folldal, 5 fra Alvdal
Setergrender sør for FV29 og øst for FV27: Egnund, Ytre Kolve, Reinslien, Døltjørnsetra, Mjovassdalen, Bakkesetran	17		2(E)	10 fra Alvdal, 7 fra Folldal
Elgvatnet/Rondane	3		0	Alle fra Folldal
Setergrender nord for FV29 mellom Folldal Sentrum og Einunndalsvegen: Gruvsetran, Lonasetra, Bakkesetra,	11		0	Alle fra Folldal
Setergrender sør for FV29 og vest for FV27: Molldalseter, Gravbekklia, Nysetra	8		1(E)	6 fra Folldal, 2 fra Dovre

2.3 Landbruket i seterområdene

De siste 50 åra har det skjedd en spesialisering av landbruksdrifta, der de fleste gardene har valgt å satse på et eller eventuelt to dyreslag. Det har medført at setrene utnyttes i landbruksproduksjonen på ulike måter. Blant mjølkeprodusentene er den tradisjonelle setringa med mjølkeleveranse fra setra fortsatt ganske utbredt. Blant sauebøndene og ammekuprodusenter vil setra ofte være et utgangspunkt for slepp av dyr på utmarksbeite, og setra benyttes for tilsyn med dyra gjennom beitesesongen og for innsanking om høsten. Setervangene er ofte en ressurs for beiting om høsten før dyra fraktes tilbake til bygda.

Bruksstrukturen i Folldal er preget av mange og små landbrukseiendommer. I alt er registrert 270 landbrukseiendommer med stort og smått. Herav har 90% av eiendommene over 20 dekar dyrka mark og 80% av eiendommene har over 50 dekar skog. I en seterregistrering fra 2005 ble det registrert i alt 189 enkeltseter og 4 fellesseter innenfor Folldal sine kommunegrenser. Av disse tilhører 42 setre gardsbruk fra Alvdal eller Dovre, og resterende

Folldal kommune

151 setre tilhører gardsbruk fra Folldal. 4 landbrukseiendommer i Folldal har seter i Tynset kommune og 2 landbrukseiendommer i Folldal har seter i Oppdal kommune. Drøyt 60% av landbrukseiendommene med over 20 dekar dyrka mark i Folldal har egen enkeltseter.

I Folldal som ellers i Norge har det skjedd strukturendringer i landbruket der færre gardar har egen jordbruksdrift med husdyr eller egen grovforproduksjon, og hvert enkelt foretak har i gjennomsnitt en større produksjon og driver et større areal. Pr dags dato er det cirka 110 foretak i Folldal som søker produksjonstilskudd. Som det går fram av tabell 3 har antallet produsenter med mjølkekyr og mjølkegeit gått ned betydelig fra 1990 til 2014.

Tabell 3. Antall produsenter 1990 og 2014. Kilde søknader produksjonstilskudd.

	1990	2014
Produsenter med mjølkekyr	78	39
Produsenter med mjølkegeit	15	3
Produsenter med sau	89	54

Utviklingen medfører at en økende andel av eiendommene som har seter leier ut jorda, og ikke lengre selv har aktiv jordbruksdrift. Eventuell høsting av setervangen med slått eller beite skjer da gjennom utleie. Formålet med vedlikehold av seterhusa vil da i mange tilfeller være benyttelse for ferie- og fritid, heller enn landbruksproduksjon.

2.3.1 Omfang aktiv setring med mjølkeku og geit

Setringa foregår både i fellessetre med mange deltakere og på enkeltsetre. Driftsopplegget på setrene varierer. Mest intensive drifta har man blant annet på fellessetrene der kua stort sett hele tida går på gjødsla

innmarksbeite og der det er store dyrka arealer i tilknytning til setrene. På en del av enkeltsetrene praktiseres mere ekstensive driftsopplegg med høyere andel av grovforopptaket som utmarksbeite. Muligheten for å benytte utmarksbeiting på mjølkekua vil avhenge en del av tidspunktet for kalving. Tidlig i laktasjonen vil ei mjølkeku ofte ha problem med å ta opp nok grovfor på utmarksbeite, mens mot slutten av laktasjonen og under sinperioden vil utmarksbeitet være tilstrekkelig. Høstkalving vil derfor gi bedre anledning for høy andel utmarksbeiting, mens vårkalving trekker i retning behov for mere opparbeida innmark i tilknytning til setra. Men selvsagt vil kvaliteten på utmarksbeitet i ulike områder også påvirke muligheten for utmarksbeiting i ganske stor grad.

Foto: Bondebladet, mjølkekyr ved Einunna

Folldal kommune

Statstilskuddet til setring har de siste tiåra vært en viktig premiss for opprettholdelse av aktiv setring. Å ha mjølking og annen landbruksdrift på to plasser, både på garden og på setra, vil gi ekstra driftskostnader. Tilskuddet til setring ble først oppretta sist på 1980 tallet med en sats på kr 4.000 pr sesong. Siden har både satsen og vilkåra for utbetaling endret seg mange ganger. Fra 2006 fikk man regionale miljøprogram i hvert fylke, der hvert fylke utarbeider egne kriterier og prioriteringer for tilskuddsordninger med formål enten hensynet til kulturlandskapet eller reduksjon av forurensning. I Hedmark fylke har tilskudd til seter med mjølkeproduksjon vært prioritert innenfor denne ordningen. For 2014 var tilskuddet kr 42.000 pr sesong, med minimum 4 ukers mjølkeleveranse og minimum leveranse 30 liter pr dag for ku og 15 liter pr dag for geit. Regionalt miljøprogram for Hedmark har også tilskudd til skjøtsel av setervoller, der det gis tilskudd (kr 190 pr dekar for 2014) for høsting med slått eller beite av inntil 30 dekar dyrka mark pr seter. Denne siste ordningen gjelder for all høsting med slått eller beite på setrene, uavhengig av om det er setring med mjølkeleveranse.

Tabell 4 viser at antallet setringer med mjølkeku eller mjølkegeit har gått litt ned fra 2005 til 2013. Først og fremst er det mange setringer med geit som nå har opphørt. Men også en del driftsavviklinger på mjølkeku har gitt redusert antall setringer. Reduksjonen i antallet setringer med geit blir særlig merkbar fra og med 2014. Fra 2014 blir det bare tre gjenværende setringer med geit i Folldal, to i Einunndalen og en i Kolvsetran (?). Av mjølkekubesetningene i Folldal var det i 2013 67% som deltok i setring med mjølkeleveranse på enten enkeltseter eller fellesseter. For geitbesetningene fra Folldal var det 3 av 5 besetninger som setra i 2013.

Tabell 4. Antallet setringer med mjølkeleveranse i Folldal kommune 2005 og 2014:

	Seterregistrering 2005	Registrering 2014
Bruk fra Folldal	23 enkeltsetre 2 fellesetere med i alt 9 deltakere	16 enkeltsetre 2 fellesetere med i alt 9 deltakere
Bruk fra Alvdal	13 enkeltsetre Ingen fellesetere	8 enkeltsetre Ingen fellesetere
Bruk fra Dovre	Ingen enkeltsetre En fellesetere med 5 deltakere	Ingen enkeltsetre En fellesetere med 4 deltakere

Fellessetrene på Kløftebekken i Einunndalen og i Kvitdalen hadde i alt 9 deltakere med mjølkeku sommeren 2013. Antallet deltakere har holdt seg stabilt, selv om mange av de opprinnelige andelshaverne har lagt ned mjølkeproduksjonen. Nye andelshavere som har kjøpt andeler eller deltakere som leier andeler har erstatta dem som har gått ut. Det virker som om mange ser fordeler med å ha kua på fellessetra om sommeren. Samarbeidet frigjør arbeidskraft om sommeren og gir mere mulighet for ferie og fritid i setringsperioden.

Noen av de samme fordelene oppgis også i forbindelse med enkeltsetre. Ofte benyttes innleid røtter/budeie deler av sesongen, og setringa blir da et virkemiddel for å få mjølkingsfri om sommeren. Ofte benyttes en høy andel av tilskuddet som mottas til avløser ferie og fritid i forbindelse med setringssesongen.

I kubesetningene går det mot flere mjølkeroboter i drift. Pr dags dato er det 6 roboter i drift i Folldal. Ingen av de 5 første mjølkerobotene i Folldal kombineres med setring. Med unntak av ett bruk hadde bruka som har bygd ut for mjølkerobot ikke setring før utbygging, og så langt har derfor robotmekanisering ikke ført til svekking av setringsomfanget. utfordringer med å videreføre setring i robotdrift vil både kunne være økt besetningsstørrelse som gir for

Folldal kommune

mange dyr i forhold til setras kapasitet, samt at overgangen fra robotmjølking hjemme til mjølking med mjølkemaskin på setra muligens vil kunne gi utfordringer for kyr og jurhelse. Storsteigen prøver ut et slikt driftsopplegg nå etter fullført bygging av nytt fjøs. Så langt er det begrensa med praktiske erfaringer på bytting mellom robotmjølking og maskinmjølking, og man trenger mere erfaring med dette.

2.3.2 Beitebruk i utmarka med storfe, sau, geit og hest

Beitebruken i utmarka er overlappende mot nabokommuner i mange retninger. Det foregår streifbeiting i stor utstrekning på kryss og tvers av kommunegrenser mot alle nabokommuner

og særlig mot Dovre i Grimsdalen, Alvdal i Alvdal Vestfjell og Tynset og Oppdal i Einunndalen. Særlig er det sauen som beiter på kryss og tvers av kommunegrensene men også en del kjøttfebesetninger. Tall fra organisert beitebruk eller søknader på produksjonstilskudd i Folldal, gir derfor ikke nødvendigvis hele bildet på utviklinga i beitetrykk.

Foto: Folldal kommune, geiter ved Meløva i Einunndalen.

Folldal kommune har egen Beitebruksplan 2011 – 2015 der beitebruken i utmarka er beskrevet i detalj.

Tabell 5. Dyr på utmarksbeite, Tall fra søknader om produksjonstilskudd. Beitebruk i utmarka, tall fra søknad om produksjonstilskudd på bruk i Folldal:

	2000	2005	2010	2014
Mjølkekyr/ammekyr på utmarksbeite	266 (25)	284 (22)	390 (22)	340 (21)
Ungdyr på utmarksbeite	309 (30)	296 (24)	355 (20)	385 (23)
Geiter, voksne og kje på utmarksbeite	531 (9)	668 (11)	735 (8)	373 (3)
Sauer, voksne og lam på utmarksbeite	14.492 (81)	16.068 (63)	16.523 (62)	16.210 (54)

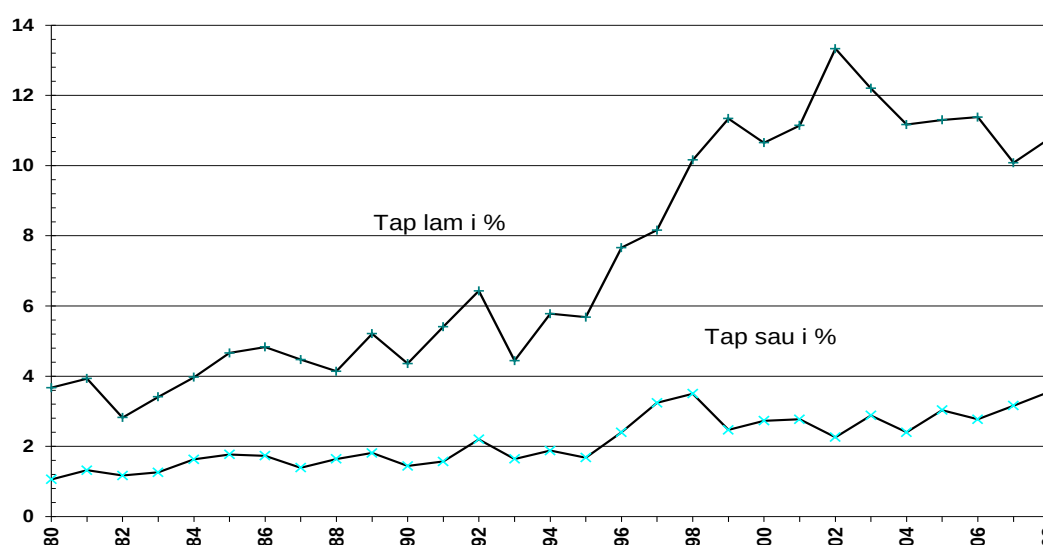
Tabell 5 viser at antallet storfe og sau sluppet på utmarksbeite fra Folldals besetninger samlet sett har økt siste 15 års perioden. Det er likevel store lokale variasjoner i mellom beiteområder. Noen steder har beitetrykket økt mye, men det finnes også beiteområder med motsatt utvikling. Innen geitholdet har det samlet sett skjedd en negativ endring. I 2014 var det nede på 3 mjølkegeitbesetninger fra Folldal, og kun en av besetningene setrer, i tillegg til to besetninger fra Alvdal med seter i Folldal. Mange setringer med små mjølkegeitbesetninger er lagt ned. Dette vil medføre at en del seterområder har mista beitetrykket med geit, noe som over tid forventes å påvirke vegetasjon og kulturlandskap. Gjengroing som følge av dette vil ikke komme straks, men effekten vil kunne bli synlig i løpet av noen tiår. Geita er som kjent en viktig kulturlandskapspleier som fjerner busker og kratt. Eksempel på områder som siste åra har mista beitetrykket med geit er Setaldalen, framre del av Einunndalen mot Moskaret og Kakelldalen.

Folldal kommune

Det er ikke til å komme fra at gjeninnføring av de store rovdyra gir betydelige utfordringer særlig i forhold til utmarksbeitinga med sau. Viktigste skadegjørerne i Folldal sine beiteområder og seterområder har nok vært jerv og kongeørn, men også ulv og streifende hannbjørner dukker opp som skadegjørere.

Figur 1 viser den samlede tapsutviklinga i organisert beitebruk fra 1980 tallet og opp til i dag. Man ser en markert økning i lammetapa fra midt på 1990 tallet, og denne økningen i lammetap har i stor grad sammenheng med økning i jervestammen.

Figur 1. Tap i prosent organisert beitebruk voksne sauer og lam 1980 – 2014.

Rovdyrutfordringa er ulik for de ulike besetninger og ulike beitelag. Tabell 6 viser sleppte sau og lam og prosentvis tap i de ulike beitelaga i organisert beitebruk i 2014. Marsjødrifta i Einunndalen har alltid vært et jerveutsatt område. Men generelt har tapa nord for fylkesvei 29 gått noe ned de siste åra grunnet uttak og jakt på jerv. De områdene der det er flest besetninger med store tapsutfordringer siste åra har vært beitelaga Streite/Meseterhø og Elgevasshøa som grenser mot Oppland fylke i Grimsdalen og Rondane. Oppland fylke har plassert sin ynglesone for jerv inn mot Hedmark fylke sin grønne sone der beitedyra skal ha prioritet.

Tabell 6. Organisert beitebruk 2014.

	Sleppte sau	Tapte sau	Sleppte lam	Tapte lam	% tapte sau	% tapte lam
Elgevasslien beitelag	463	20	743	108	4,32	14,54
Streite/Meseterhø beitelag	693	20	1328	90	2,89	6,78
Fatfjellet beitelag	751	18	1299	79	2,40	6,08
Kakelldalen beitelag	359	7	657	31	1,95	4,72
Marsjødrifta beitelag	401	11	795	67	2,74	8,43
Slethø beitelag	546	9	1091	62	1,65	5,68
Digerkampen beitelag	936	33	1794	149	3,53	8,31
Kvitstenshøa beitelag	637	16	1167	132	2,51	11,31

Kvitdalen beitelag	1147	47	2266	126	4,10	5,56
Sleukampen beitelag	24	0	50	0	0,00	0,00
Marsjøålia beitelag	317	10	568	37	3,15	6,51
Sum alle beitelag	6274	191	11758	881	3,04	7,49
(Tall for 2013)	6525	218	11728	1192	3,34	10,16

2.3.3 Dyrka mark i seterområdene

Tradisjonelt har setrene hatt små trøer med inngjerda innmark rundt seterhusa. Det ble høsta vinterfor både på setervollene og fra utslåtter, i tillegg til beiting i setersesongen. På 1970 og 1980 tallet skjedde en del nydyrking først og fremst tilknyttet gardene, men det var også noen prosjekter i seterområdene. Både i Einunndalen og Kakelldalen ble det noen plasser dyrka opp fordyrkingsfelt i tilknytning til setrene, der produksjon av vinterfor var hovedformålet. Det ble også nydyrka omfattende arealer tilknyttet fellessetrene som ble etablert i Kvitdalen og i Einunndalen.

Av seterområdene er det Einunndalen, Kvitdalen og Fatfjellet/Gammelsetran som har mest areal klassifisert som fulldyrka mark, overflatedyrka eller innmarksbeite.

Tabell 7. Antall dekar dyrka mark i de seterområdene som har mest dyrka areal

Seterområde	Totalt areal dyrka mark med fulldyrka, overflatedyrka og innmarksbeite
Einunndalen	2.024 dekar
Kakelldalen	330 dekar
Kvitdalen	1.134 dekar
Fatfjellet og Gammelsetra	720 dekar

Man ser av tabell 7 at både Kvitdalen, Einunndalen og Fatfjellet/Gammelsetra til sammen bidrar med et stort ressursgrunnlag med dyrka mark. Mesteparten av arealene høstes nok i dag ved beiting med sau eller storfe, men høsting av vinterfor har også et visst omfang på noen av arealene.

2.3.4 Nydyrking og arealer egnet for nydyrking

Folldal har svært store ressurser med dyrkingsjord som er egnet for nydyrking. Dette gjelder også for en del av seterområdene. Dyrkingsjorda ble kartlagt på 1970 tallet av det som den gangen het Norsk institutt for Jord og Skogkartlegging og som i dag kalles Skog og Landskap. På gårdkart på www.skogoglandskap.no er disse kartleggingene tilgjengelige for innsyn.

De seterområdene som har mest arealer kartlagt egna som dyrkingsjord er:

Einunndalen: Særlig området mellom Fundin og Moskaret, samt innover Setaldalen har mye arealer kartlagt som dyrkingsjord. Et grovt anslag på digitale kart antyder at arealene kartlagt som mulig dyrkingsjord i disse områdene overstiger 10.000 dekar. Noe av arealet inngår i naturreservat eller landskapsvernområde, men mye ligger også utenfor verneområdene.

Folldal kommune

Fatfjellet/Gammelsetran: Arealene mellom Fatfjellet og Gammelsetran har ut fra et grovt anslag 7-800 dekar kartlagt som dyrkingsjord. Særlig er det mye slike arealer i Langlia.

Kvitdalen: Fremre del av Kvitdalen har cirka 1.000 dekar med kartlagt dyrkingsjord. Dette er bresjøavsetninger med siltig jordsmonn uten stein. Med kort avstand til gardene på Dalholen vil en del av disse arealene like gjerne kunne ha et potensiale som tilleggsgjord til gardene heller enn nydyrking tilknyttet setring.

Kakelldalen: Kakelldalen har mere flekkvise dyrkingsressurser og har ikke kartlagt aktuelle dyrkingsarealer av slikt omfang som endel av de øvrige seterområdene.

Mesteparten av nydyrkinga i Folldal siste 10-15 åra har skjedd på arealer i hoveddalføret tilknyttet gardene. Også hoveddalføret i Folldal har svært mye aktuell dyrkingsjord. På de mere gardsnære arealene er det kartlagt minst 15-20.000 dekar med aktuell dyrkingsjord som ennå ikke er tatt i bruk til dette formålet. Sammen med kommunene Tynset, Tolga og Alvdal har Folldal kommune hatt mye nydyrking siste 15 åra. Samla for åra 2005 – 2012 ligger Folldal kommune på 14. plass i Norge rangert etter omfang av nydyrking med i alt 1.638 dekar areal godkjent for nydyrking, som blir i gjennomsnitt 204 dekar pr år. For 2013 ble det godkjent planer for nydyrking av 323 dekar.

Det finnes en del argumenter for at mesteparten av nydyrkinga med formål produksjon av vinterfor bør skje nærmest mulig gardene og driftsbygningene, og ikke i seterområdene. Dels vil det være argumenter på driftsøkonomi og dels på miljø og klimahensyn. Korte avstander mellom driftsbygning og dyrka marka gir kort kjøring av husdyrgjødsel ene veien og avlinga andre veien. Dette sparer drivstoff og slitedeler på traktorene og gir et driftsopplegg med lavest utslipp av klimagasser. Store avstander i driftsenheten vil også kunne medføre at de mest fjerntliggende arealene ikke blir prioritert for tilførsel av husdyrgjødsel. Mye av seterområdene er høytliggende med kortere vekstsesong, færre døgngrader og lavere avlingspotensiale enn de mere gardsnære arealene. Det kan også stilles spørsmål ved om en storstilt nydyrking i seterdalene vil være gunstig for kulturlandskapsverdiene. Men i en del tilfeller vil nydyrking og tilleggsgjord til setrene være en viktig forutsetning for oppstart eller videreutvikling av setring. Så lenge arealene beites vil dette være kortreist grovfor som også bør være gunstig ut fra miljø og klimahensyn.

2.4 Annen næringsvirksomhet enn landbruk i seterområdene

Det er begrenset med annen næringsvirksomhet enn landbruk i Folldal sine seterområder.

Romsdalssetra i Einunndalen har siden 2006 drevet seterkafe som er åpen i sommersesongen. De har åpent fra siste uka i juni til og med første uka i august. Deretter er det åpent noen søndager. De har også noe tilbud på overnatting. Seterkafeen til Romsdalssetra er et tidligere seterfjøs, og er et lokale som kan romme inntil 50-60 personer. Drift av seterkafeen kombineres med aktiv setring.

I Bjørnholia i Rondane er DNT hytte tilknyttet DNT rutenettet i Rondane og med mye besøk. DNT hytta ligger rett utenfor Folldal sine kommunegrenser i Sel kommune, mens en del av øvrig seterbebyggelse ved Bjørnholia ligger innenfor Folldal sine kommunegrenser.

Folldal kommune

Tyrikkollektivet avdeling Folldal har etablert et sted med hytte og gamme ved Markbulidammen som benyttes i behandlingsopplegget.

I Einunndalen har fjellstyret anlagt i alt 4 bobilplasser/campingplasser. Parkering av bobil eller campingvogn for overnatting i Einunndalen utenom disse plassene er ikke tillatt. Plassene er ved Flåmbekkens utløp i Fundin, ved Langsjøen, ved Marsjøen og ved Kløftebekkens utløp i Einunna.

Ellers foregår noe utleie av seterstuer i påske og særlig i sommersesong, spredt rundt over alle seterområdene. Plan- og bygningsloven gir rom for noe utleie av setrene uten at setra omdisponeres til annet formål enn landbruksbygning.

2.5 Annen bebyggelse og anlegg i seterområdene

I tillegg til seterbebyggelsen forekommer en del annen bebyggelse og anlegg i seterområdene.

2.5.1 Hytter

Folldal har en kommuneplan der områdene avsatt til framtidig hytteutbygging ligger i hoveddalførene Folldal og Nord Atndalen og ikke i seterområdene. Både kommuneplana og praktiseringen av plan og lovverk er restriktiv i forhold til etablering av nye spredte fritidshus i LNF området. Med gjeldende planstatus er ikke påregnelig med ny hyttebebyggelse i seterområdene.

I matrikkelen er det registrert planstatus, som ikke nødvendigvis samsvarer med hvordan bebyggelsen faktisk benyttes. På en del setre der drifta på garden er lagt ned eller setra ikke er så aktuell i driftsopplegget, vil den faktiske bruken av seterhusa være til fritidsformål. Status i matrikkelen vil likevel fortsatt være landbruksbygning, og seterbebyggelsen kan ikke deles fra landbrukseiendommen uten fradeling etter jordlovens §12. I statsalmenningen vil det også kreves samtykke etter fjelloven fra fjellstyret.

Fra gammelt av finnes en del hyttebebyggelse i seterområdene, delvis som klynger av hytter og delvis som spredt hyttebebyggelse.

Einunndalen: På Marsjøen er i alt cirka 20 hytter/fritidshus på sørsiden av sjøen og 2 bygninger registrert som fritidshus inne i Knutshø landskapsvernområde på nordsida av sjøen. Ved Råtåsjøen finnes også en klynge med hytter. For øvrig er det en del spredte fritidshus i Einunndalen fra nedre delen mot Moskaret og videre oppover langs Einunna og videre oppover i Meløyfloen. I tilknytning til Gammelseter området og delvis Fatfjellet er en del hyttebebyggelse med i alt cirka 10 enheter.

2.5.2 Naust

Fjellstyret og Statsskog har ved flere anledninger åpnet for tildeling av punktfester for naust ved Fundin og Marsjøen. Ved Fundin er det to naustrekke ved demningen, ei rekke i sør og ei rekke i nord. Det er også ei naustrekke ved bobilplassen ved Flåmbekken sitt utløp. På Marsjøen er det naustområde i sørenden av sjøen der bilveien ankommer. Nausta benyttes for lagring av båt- og fiskeutstyr.

2.5.3 Utmarksbuer/måssåbuer

Gjennom tidene er det etablert ganske mange buer i utmarka av gardsbruka i Folldal. Buene ble benytta i forbindelse med høsting av ressursene i utmarka. Vanlige formål var kvilebuer og buer for overnatting i forbindelse med jakt, fiske eller høsting av «måsså» til vinterfor. Før jordbruket ble intensivt med tilgang til kunstgjødsel for å øke avlingene, var plukking av måsså til vinterfor en viktig del av forberginga gjennom vinteren. Måssåen ble sankt sammen om sommeren og høsten til høvelige lass, og ble kjørt hjem til garden med hest og slede på vinteren.

Slike buer i fjell og utmark tilknytt gardene har planstatus som landbruksbygg i matrikkelen. Det innebærer at de ikke kan skilles fra landbrukseiendommen uten delingssamtak etter jordlovens §12. Oftest har det reelle behovet for en del av utmarksbuene endret seg mye, etter hvert som landbruket har endret seg og privatbilen har gjort alle mere mobile. Utmarksbuene er kulturminner som illustrerer tidligere tiders bruk av utmarka, og det er derfor ønskelig at buene blir tatt vare på og vedlikeholdt.

2.5.4 Kraftmagasin

Det er flere magasin for vannkraftverk i Einunndalen. Alle ligger tilknytt Einunna og sidebekker til Einunna vassdraget. Magasinene lagrer vann for drift av Einunna kraftverk, Savalen kraftverk og kraftverk videre nedover Glomma. Fra Markbulia ledes vannet fra Einunna gjennom Einunna kraftverk og over til Savalen.

Fundin reguleringen: Konsesjon for utbygging av dammen ble gitt til GLB i 1966. Reguleringshøyden er 11 meter. Fundin ligger delvis Folldal med cirka 47% av vannspeilet og cirka 53% av vannspeilet i Oppdal. Store deler av Fundin er grunt med 60% av arealet grunnere enn 5 meter. Det er derfor store arealer som tørregges ved lav magasinifylling. I Fundin finnes ørret og en mindre bestand av harr. Det er også fra midten av 1980 tallet observert litt ørekyte. Fundin har behov for utsetting av ørret for å opprettholde bestanden og det ligger inne i konsesjonsvilkåra en årlig utsetting av 20.000 ensomrige ørret. Fangst av gytefisk skjer ved Elgsjøbekkens utløp i Fundin.

Marsjøreguleringen: Gjeldende konsesjon for regulering av Marsjøen ble gitt til GLB i 2010 med en reguleringshøyde på 4 meter. Herav er 2,5 meter en senkning i forhold til opprinnelig vannstand. Reguleringa av Marsjøen ble etablert på 1920 tallet i forbindelse med gruvedrifta i Folldal og bygginga av Einunna kraftverk. Folldal Verk AS sin gamle konsesjon utløp i 1990 og reguleringsanleggene hjemfalt til staten. Etter hjemfallet leide GLB reguleringsanleggene hos staten fram til ny konsesjon ble gitt. Nedbørsfeltet til Marsjøen er ikke så stort, og ved lite nedbør på sommeren er det ofte sein fylling. Marsjøen har en god bestand av ørret og mye gytebekker som medfører at det må fiskes ganske mye for å opprettholde fiskens kondisjon.

Markbulia reguleringen: Markbulia reguleringen omfatter en inntaksdam for Einunna kraftverk med en reguleringshøyde på 4 meter. Einunna har ingen minstevannsføring nedstrøms Markbulidammen, og størsteparten av året er derfor elva tørr fram til der Einunna møter Marsjøåa.

Folldal kommune

En søknad om konsesjon på utvidelse av Markbulidammen og bygging av nytt Einunna kraftverk i fjell, er til behandling hos Olje- og Energidepartementet. Utbyggingsforslaget vil kunne øke reguleringshøyden i Markbulimagasinet med inntil 11 meter. Det ble søkt konsesjon på tre ulike reguleringshøyder med høyeste regulerte vannstand (HRV) på henholdsvis 867 meter, 869 meter og 870 meter over havet. Dersom konsesjon for utbygging blir gitt vil de ulike utbyggingsalternativene påvirke landskapet på litt forskjellig måte. HRV på 867 meter over havet vil i liten grad endre landskapsbildet vestover langs dagens elveløp mellom Romsdalssetra og Markbulia. HRV 869 og 870 vil derimot gi et større vannspeil og mere strandsoner i dette området. For alle tre utbyggingsalternativer gjelder at de flate myrområdene sørover mot Moskaret vil ha behov for mye bulldoser arbeid med skaping av brattere strandsoner slik at ikke døgn- og sesongsvingninger i vannstanden skal bli for skjemmende.

2.6 Byggeskikk i seterområdene i Folldal

Skrevet av Per Hvamstad

Hensikten med dette kapitlet er:

- Beskrive byggeskikken i seterdalene i Folldal, nå situasjon, med blikk bakover.
- Grunnlag for evt:
 - utdypende bestemmelser etter plan og bygningsloven til arealdelen i kommuneplana
 - grunnlag for utforming av tiltak

Bilde: Setergrenda Borkhussetran

Kulturlandskap med bebyggelsen er en helhet og utgjør betydelige verdier, for den enkelte bruker / eier og for fellesskapet. Forvaltning, bruk og nytelse av disse verdiene krever kunnskap om dagens situasjon med forankring i tidligere bruk og utnyttelse og perspektiver på framtida. Det er viktig med fortsatt utnyttelse og bruk, bruk men ikke forbruk av verdiene.

Innledning:

For å kunne beskrive byggeskikken i seterdalene, må en ha en viss oversikt over bebyggelsen. Den har jeg etter mange års virke som konservator og museumsbestyrer i Nord-Østerdalen, og har dessuten vært bidragsyter i SMIL-arbeidet (tidl. STILK) i Folldal, med mange søknader nettopp knyttet til seterbebyggelsen. I løpet av høsten 2014 har jeg dessuten frisket opp kunnskapen med besøk til de fleste seterdalene. Enn så lenge er ikke SEFRAK-registreringen (registrering av alle hus eldre enn 1900), saksarkivet ved Landbrukskontoret i Folldal, arkiv eller fotomateriell ved Nordøsterdalsmuseet benyttet.

Tidligere presentasjon:

Som ofte ellers, når en skal arbeide med et kulturhistorisk emne i Nord-Østerdalen, er det godt å kunne støtte seg på Ivar A. Streitlien. Det gjelder ikke minst i denne sammenheng. Artiklen om Seterstellet i Bygdebok for Folldal, 1980, gir en viss oversikt. Den bygger på egen kunnskap, supplert med intervjuer. Streitlien samlet inn opplysninger om Seterbruket i

Folldal kommune

Folldal til den store seterundersøkelsen som Institutt for sammenlignende kulturforskning hadde gående på 1940-60 tallet, opplysninger illustrert med egne tegninger. Undersøkelsen resulterte i flere bøker om setertradisjon, men det ble dessverre ingen samlet framstilling av seterbebyggelsen i Norge.

Stutt oppsummering av Streitlien:

Seterbruket utviklet seg fra 1750-åra. Streitlien skriver litt om bebyggelsen og nevner eksempel på små seterstuer. Myrtrøsetra i Grimsbu hadde ei seterstue på 2 x 2 m, plass til ei seng, sengkasse for onga som ble skjøvet under senga om dagen. Mer vanlig var seterstuer på 4 x 4 m, plass til ei halvseng, som var hogd inn i ene langveggen og tverrveggen, seterskiva, bord til å slå opp var plassert ved enden av senga. På andre sida av døra sto skorsteinen, peisen, på langveggen en sengbenk og ei tallerkenhylle. I flukt med seterstua vart skålen bygd, med innmure ystgryte, her var arbeidsplassen for ysting, kinning, oppvask mm. En port, delt dør, var utgangsdøra. I nordenden av skålen, dør inn til bua, som hadde jordbenker. Det var ikke fjøs til å begynne med, men en bygde etter hvert enkle fjøs gravd inn i bakken. I 1830-50 åra ble det tømmerfjøs, særlig aktiv utbygging i 1870-åra. Tømmeret ble fraktet opp fra bygda. Somme steder særlig i Einunndalen; Meløya, Døllia, Småbakk, Dalssetra, var det steinfjøs. Størrelsen på seterfjøs varierte. Noen klarte seg med ett rom, andre måtte skjøte sammen flere rom, hjølminger, etter hverandre. En hjølming ga plass til 10-12 kyr 5-6 på hver side

Sauen gikk i kve om natta, sauen vart kvedd, det ble satt opp grunder som kunne flyttes rundt på setervangen. Streitlien nevner verken saudefjøs eller geitfjøs.

Til å begynne med ble høyet satt i stakk. Ganske fort ble det bygd små hus, lyu (løe) eller låve, som regel plassert nederst på setervangen.

Bilder: Einunndalen, Nordre Bjørnåssætran og Stugulisætra

Ellers opplyser Streitlien i sine notater til Instituttet for sammenliknende kulturforskning at det ikke var *overbygg over vassnøyte* og at stall er av nyere dato. Første stallen i Einunndalen ble bygd av Anders Dølhaug (1857-1931) Småkrøtter og kalver var med i kufjøs. Så langt Streitlien. Et godt utgangspunkt for studiet av seterbyggeskikken og dagens situasjon. Litt om seterdalene, setra beliggenhet:

Gardene i Folldal ligger i en viss tilknytning til elva og dalen, med en blanding av gamle og nyere gardar, med de eldste kanskje litt opp i dalsida. Gardens revir med innmark, utmark og en del setertrakter ses somme steder samlet fra bygda. I overgangen innmark utmark hadde

Folldal kommune

mange gardar sommerfjøs, brukt til sommerens heimeku. I utmarka nær garden var det også noen gardar som hadde vårseter, dit en flyttet tidlig på sommeren før turen gikk lenger til fjells.

Fra bygda ser en til fjells og finner setrer, som ligger i overgangen mellom skogen og fjellet. Mange trekker lenger til fjells, langt unna det som kan ses fra bygda. Folldal har rike fjellområder, særlig nord for bygda, i det såkalte Trondheimsfeltet, der det er frodig, mens det er noe mer skrint på sør sida av Folla. I Trondheimsfeltet ligger de store seterdalene, setertraktene: Einunndalen med sine mange sidedaler, dessuten Gammelsetra, Fatfjellet, Kakkeldalen og Kvitdalen. På sørsida av elva Kolve, Mjovassdalen, Moldalssetran og Nysetra. I Atndalen er det også noen setrer

Fruktbarheten er likevel ikke enorm. Dette har en tydeligvis tatt hensyn til ved etablering av setrer. Det ligger ikke til rette for store sammenhengende seterområder, men begrensede setergrender med fra 2 til 5-6 setrer. Dette avtegner seg godt i landskapet, både i Einunndalen og Kakkeldalen, med inngjerdet, frodige setervanger / -grender, omkranset av beitemark med buskvegetasjon, lyng, ener og bjørk. Setergrendene tegner seg som mosaikk i landskapet. Fatfjellet representerer et visst unntak, med flere setrer innfor samme området.

Bilder: Øvre Mjovassdalen og Reinslia

Vegetasjonsforholda, noen steder med svært lite bjørkeskog, gir åpne seterdalene med godt innsyn til kulturlandskap og bebyggelse.

Plassering av bebyggelsen:

En rask vurdering av setervangen og bebyggelsen gir noen fellestrekk. Seterstue og fjøs øverst, fjøset plassert ut mot gjerdet, utmarka og beitet, innimellom ligger noen småhus, bl a stall, vedskåle og kanskje grishus. Litt vekk fra bebyggelse, der det var vatn å finne, ligger et lite avkjølingshus. De fleste setervanger har ei høyløe, lyu, eller låve, ofte plassert nederst på vangen

Det er mange setrer i Folldal, med mye bebyggelse. En del av setrene er fremdeles i bruk, men mange brukes ikke til tradisjonell bruk, men fungerer til fritidsformål. Mange av setrene, i tradisjonell bruk eller til fritidsbruk er i bra stand og holdes godt vedlike, men det er også mye seterbebyggelse som er i dårlig forfatning.

Brukere også fra andre bygder:

Folldal kommune

De fleste setrene eies og brukes av folldøler. Men det er omfattende grenseoverskriding, folk fra nabobygder har seter på Folldalsgrunn, men det er også folldalsgarder som har gått andre vegen.

Mange alvdalsgarder har seter i nedre Folldal, spesielt Einunndalen, men også i Marsjølia, Reinslia, Kolve, Døltjønnetra, Bjørnsetra og Røstsetra har alvdalsgarder setrer. Innerst i Einunndalen, Setalsjølia er folldøler inne på oppdalsgrunn, mens det i nordvest i Kvitdalen er sterkt innslag fra Dovre, og endelig i sør, i Atndalen, er det folldalsgard med seter i Alvdal, på Breisjøsetra.

Et naturlig spørsmål å stille er om dette forholdet påvirker seterbebyggelsen. Er det forskjell på de enkelte bygders seterbebyggelse, f eks Dovre-Kvitdalen sammenliknet med Fatfjellet i Grimsbu og Einunndalen? Her kan det bare bli antydninger, men greit å ha spørsmålet i bakhodet.

De enkelte husa:

Det vanlige er, som også Streitlien beskriver, ei seterstue, satt sammen av tre rom, seterstue, skåle eller skjæle og bu. Skålen ligger i midten og inngangsdøra er en port, to delt dør. Fra skålen er det så dør inn til seterstua på den ene sida og bua på den andre. Seterstua mot sør og lyset, mens bua ligger nordvendt og kjølig.

Dette er et mønster som er svært dominerende i Folldal, og ellers i Fjellregionen. Denne planløsninga ble allerede påpekt av Åsmund O. Vinje på si vandring gjennom setertraktene i Stor-Elvdal på veg til kroninga i Trondheim i 1860: *Paa dei gode øysterdalske Sætrar var Sæterbudi afdeild i tri Hovudrom og det var ein Gang i Midten som Arbeidsrum....so var Mjølkebudi og so var det Daglegstova med Skorstein og Sængir*

Mønstret er felles, men størrelsen varierer. Det er sjølsagt også andre løsninger, som vi skal nevne. I noen bygder er det spor etter eldre løsninger, en snakker om ljørseter, ei enromsseterstue med åre, åpen varme midt på golvet, og ljore, åpent hull i taket, der røyken gikk ut. Det er ikke kjent i Folldal.

Både seterstua og bua er bygd i tømmer, vanlig rundtømmer eller kantet, med åstak, og åpent under røstet. Seterstua kunne få ulike påbygg, ofte omtalt som bakstue. Det vanligste var to rom etter hverandre, noen steder ble det bygd på små rom på langsida med dør ved peisen.

Bilder: Seterstuer Klokkehaugsetra og Kolve

Mye av seterstellet skjedde i skålen, her sto som regel kokring og ystgryta. Kunne også yste i seterstua. Det vanligste var skålen, noen hadde også koking ute. Skålen var et viktig rom med litt ulik utforminger. Her ble det brukt mange slags teknikker, det betyr at skålen er det mest spennende rommet når det gjelder variasjon og ulike løsninger.

Folldal kommune

Bare unntaksvis var skålen tømret. De innvendige veggene mot seterstua og bua var naturlignok i tømmer. Ytterveggene i skålen var reisverk og bord, på ene sida var det dør, port, og kanskje et vindu, så mye vegg ble det ikke. Det kunne også være port på begge sider, på baksida kanskje mot en steinkjeller. Mot bakveggen sto også peisen, skorsteinen, så da ble ikke så mye bordvegg der heller. Skorsteien og pipa utgjorde en stor del av denne vegg. Skorstein var bygd i gråstein, med stor ystgryte som tok mye plass. Av ulike årsaker, kanskje tekniske og med tanke på behov for plass, ble ofte pipa, skorsteinen med ystgryta murt opp utafor veggbandet. Denne løsningen omtales som ystmur og er et veldig karakteristisk trekk ved seterstuer i Folldal. I ystmuren kunne det være plass for to gryter og pipeløpet kunne være dobbelt, ett for avtrekk og ett for røyken. I skålen var det delvis steingolv, seinere støpgolv.

Bilde: Kvitdalen, skålvegg i betong.

Bilde: Døllia, skålveggen med ystmur og pipe

Bua var enkel i si utforming, et lågt tømmerhus, her skulle det være kjølig og sikkert, med jord- eller steingolv, uten vindu, bare en liten lufteglugge med innvendig skyvelem. Var rommet stort nok, kunne det deles i to, bua innerst mot bakken og et lite kammers mot andre ytterveggen. Noen seterstuer hadde kjeller, eller ei frittstående bu eller jordkjeller, da kunne det være oppholds- og soverom på hver side av skålen.

På noen setrer var det to seterstuer, kanskje ei gammel og ei ny, til bruk for gardens folk, tilreisende slektninger eller etter hvert også turister. Noen setrer hadde faste gjester gjennom hele sommeren, mens andre etter hvert tok imot fotturister. Borkhussetra, og flere setrer i Kakkeldalen og i Einunndalen var viktig for fotturistene.

Gamle og nye hus:

De fleste husa på setra ble nok bygd opp av tømmer kjørt opp fra bygda, eller gjort ferdig i bygda og kjørt opp. Gjenbruk av bygninger og bygningstømmer var svært vanlig. Det er det mange konkrete bevis på. Gamle østerdalsstuer ble også kjørt til fjells og brukt som seterstuer. På Sørhusvangen i Marsjølia er ei østerdalsstue med årstallet 1667 skåret inn i veggen, seterstue med østerdalsstueform finnes også i Kolve og på Røstsetra. Gamle bolighus kunne også bygges om til seterfjøs.

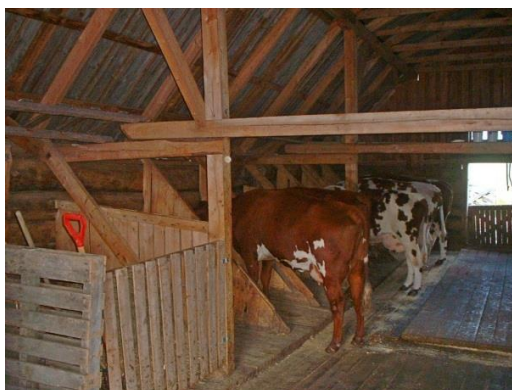
Det ble også bygd egne hus for jegere. På Nedre Stugulivangen ble den gamle stuebygningen fra Rønningen, datert 1840, satt opp. Det samme skjedde på Romsdalssetra, dit kom den gamle bygningen fra Kjølhaug. Seinere ble dette huset flyttet til Streitlien Uppigard. Også

Folldal kommune

mer moderne hus ble satt opp for å ta imot jegere og turister. Det mest spesielle i så måte er «turisthytta» på Storvollen i Kakkeldalen. Bror til eieren hadde vært i Amerika og da det i 1920-åra skulle bygges hus til turistene og jegere, ble det en amerikansk inspirert villa, med mansardtak, (knekk i taket) og karnapp. På Ryengsetra har seterfjøset, bygd i 1893, liknende knekk på taket. Den nye brukeren hadde vært i Amerika i 1880 åra. Denne takkonstruksjonen ga god takhøgde.

Bilder: Turisthytta på Storvollen og stuebygningen fra Rønningen på Nedre Stugulivangen

Bilder: Fjøset på Ryeng setra i Skarvåsen (Foto: Widar Ryeng)

Seterstua kom først i følge Streitlien, så kom fjøset:

Det vanligste er enkle tømmerfjøs med inngang i gavlen. Ofte er det stokkens lengde som avgjør størrelsen. Var det behov for større fjøs måtte en skjøte sammen flere lengder. En kunne skjøte tømmerstokker på mange måter. En sikker måte var å bruke en delevegg, med en botnstokk som bandt sidene sammen, resten av stakkene opptil rafta stutte så det ble gjennomgang og tømre røste. Ble fjøset lågt, var det problem både for ku og budeie. Enkelte handverkere var dyktige til å bruke ulike kunstferdige skjøtknute, f eks fransklås eller – knute. Strekkfisker ble også brukt og var det mange tømmerbiter som skulle brukes, var bindhaker, kanskje produsert i verkstedet ved Folldal Verk, gode å ty til.

En annen variant av fjøset, har samme planløsning som seterstua. Altså et langt hus med tømmerfjøs, tømret rom i hver ende og inngang på midten, i skålen. Ofte var det slik at mjølkekua med kalver var på den ene sida og geita på andre sida.

Det kunne også være flere mindre fjøs med inngang i gavlen, kufjøs og geitfjøs, plassert ved sida av hverandre. Som Streitlien nevner ble sauen gjett. Udyr var et problem, dessuten var

Folldal kommune

det viktig å holde sauen vekk fra slåttenger og andres beiteområde. Sauen gikk i kve, ei lita inngjerding med oppsatte grinder om natta.

Bilder: Seterfjøs, Øvre Stugulivangen og Fatfjellet

Bilder: Fra øverst til venstre mot høyre, steinfjøs i Setalsjølia, Småbakkan, Marsjølia og Markbulia

Mange hadde lang transport av bygningstømmer til setra, så det var naturlig å prøve å utnytte det en fant på stedet. Derfor ble det bygd steinfjøs, Einunndalen har mange steinfjøs, men de finns også andre steder; Kakkeldalen, Nysetra og Bjørnsetra. Einunndalen ligger i det såkalte trondheimsfeltet, et geologisk område med skifrig, lett spalt- og kløvbar stein. Dette er stein som egner seg godt til muring og er brukt i mange av steinfjøsa. Men det er også brukt anna stein, ulike granittvarianter med svært store blokker. I de eldste steinfjøsa har de tydeligvis tatt det som var tilgjengelig i nærheten med blanding av mange slag, også mer ukurant vare, kuppulstein av ulike slag, som var vanskelig å mure med. Mange av steinfjøsa i Einunndalen er delvis gravd inn i bakken, dvs ene langsida er gravd inn i bakken, yttervegg og gavlveggene står fritt, sparte en del muring, men fikk mye graving og etter hvert problem med

Folldal kommune

jordpress. Noen av steinfjøs fikk innlagt stein med byggherrens, og noen ganger kjerringas, initialer og byggeår, fra 1860 og framover

Tømmer- og steinfjøs dominerer, men det er også noen eksempler på fjøs oppført i bindingsverk. Disse har ei ramme i tømmer eller firkanter i botn, stendere og utvendig panel. Røstet er også i bindingsverk og panelt. I nyere tid er det bygd bordkledde fjøs i reisverk og møkk-kjeller murt i betong. Eller en sjelden gang, fjøs murt i betong med låve over. Også eldre seterfjøs kan ha forseggjort møkk-kjeller, murt i stein, mens det like ofte bare var en glugg i vegg.

Bilder: Betongfjøs med låve, Gløtlsetra

Mange hus:

Det var mange hus på setra, plassert i praktisk avstand fra seterstue og fjøs.

Avkjølinga var viktig:

Tilgang på godt kaldt vatn var viktig, det kunne være med på å bestemme hvor seterhusa skulle legges. Det var ikke alltid like lett å finne sikkert vatn, så på mange setrer måtte mjølka fraktes et stykke til avkjølinga. Over avkjølinga kunne det settes opp egne små hus, i tømmer eller enkle plankeskur med skråtak. Mange steder var det bare ei bordkasse i bekken med et enkelt tak eller plankelem over.

Bilde:Avkjøling Ørnklettsetra

Ysting, koking mm skjedde ofte inne i skålen, eller seterstua, men en kunne også ha egne hus, kokhus, i tømmer, kokhus i grovt bindingsverk finns, men er sjeldne.

Folldal kommune

Bilde: Kokhus Kolve

Smør, rømme og mjølkeprodukter måtte oppbevares kjølig. Bua var kanskje mest vanlig, andre hadde murt steinkjeller under seterstua eller det var egne kjellerbuer. Jordkjelleren var delvis gravd inn i bakken, med murte vegger og et lite røste og jordtak. Noen steder plassert bak seterstua med inngang fra skålen, men det kunne også være et frittstående hus plassert der det høvde med terrenget. Noen steinkjellere var bygd med et lite kokhus i forkant. Frittstående oppbevaringsbuer var i tømmer, eller i noen tilfeller et lite murhus.

Bilder: Kjeller og jordkjeller Blostrupmosetra og Sørhussetra i Markbulia

Med ysting og mye forbruk av ved hele sommeren var ved tilgangen og oppbevaringa viktig. Mange hadde egen vedskåle, men også mange vedbrøtter låg under åpen himmel. Skålen kunne være et enkelt tømmerhus med inngang i gavlen, med god lufting mellom stakkene, noen hadde bare ert enkelt skråtak.

En mer sjelden variant er skåler oppført i grovt bindingsverk. I botn ligger ei tømret ramme, av tømmer eller firkanter og tilsvarende langs rafta. I hjørnene og langs ramma er det satt opp stendere og skråstivere. Røstet er tømret og veggene kledd med stående bordkledning, ofte satt i et spor nede og oppe. Ikke alle vegger var panelt og det kunne være godt rom mellom plankene, det gjaldt å sikre god lufting, veden måtte ikke være råd eller bli liggende rå så den mugne.

På setra var det mye god mat som måtte utnyttes, så mange hadde med seg en eller flere griser. Grisene måtte også ha hus, et lite tømmerhus eller et enkelt plankeskur med inngjerding. Mange griser fikk også gå fritt og følge med kua.

Do har kommet etter hvert, tømret eller et enkelt hus i reisverk med skråtak.

Folldal kommune

Bilder: Vedskåler, Blostupmosetra og Kolve

Bilder: Grishus, Øvre Stugulisetra og Kjøllsetra i

Markbulia

For frakt til og fra setra var en sjølsagt avhengig av hest. På sommerstid var det ikke behov for stall, men mange hadde mye transport om vinteren, ved- og høykjøring krevde at en låg i fjellet i mange uker. Da var det behov for en god varm tømmerstall, med plass til to-tre hester, somme tider bygd sammen med ei lita løe. Noen staller hadde to dører i gavlen, ei for hestene og ei for å komme inn å fore på en enkel måte. Kjørkarene brukte seterstua, om det ikke var satt opp ei mindre bu som var raskere å fyre opp. Veggen fra setrene i Einunndalen var lang, så da var det nødvendig med kvilebu og stall undervegs.

Dyra skulle hente sin egen mat i utmarka. På setervangen og enkelte slåttenger skulle det produseres høy for vinteren, derfor er lyua / løa og låven et viktig hus. Som nevnt tidligere ligger den ofte nederst på vangen. Dette er en hustype med store variasjoner. Ved å studere utviklinga av løene og låvene kan en se hvordan høyproduksjonen og drifta har utviklet seg. Ellers er det mye gards og personhistorie å finne i disse husas, som var velkomne kryp inn for slåttfolk og andre i dårlig vær og var dessuten fine møtesteder når noen ville være for seg sjøl. Rundt på veggene er det ofte skrevet, navn, årstall, stuttemeldinger om vær og andre tildragelser. De enkleste løene er små tømmer hus, en par tre meter i firkant og oppover, plassert i skråbakke med åpning i gavlen for å tappe inn høy og uttak i andre gavlen. Løene ble bygd i furutømmer, var det mulig, kunne kanskje stokken deles i to halvkløvninger. Da gikk laftinga fortere. Løa skulle jo likevel ikke være tett. Bevarte løer av bjørk har det ikke vært mulig å finne, men er kjent fra hus som er borter. På spørsmål om bjørkeløer sies det at folldalsbjørka var for stutt og kronglette. Dessuten var det lett tilgang på furutømmer, nytt eller til gjenbruk.

Folldal kommune

Små enetasjes løer kunne også settes sammen med en skåle med bare bakvegg mellom, som de andre seterhusa vi har nevnt. Da ble det en liten skut som en kunne legge høy og redskap i. Var det mye høy og flere slåtteng var det behov for flere løer. Etter hvert ble det bygd større løer eller låver. I botn finner vi ofte den gamle tømmerløa som er påbygd i reisverk. Eller en bygde mye større tømmerløe, låve, med kjørbru, med høystoll på begge sider. Somme steder ble det satt på en «kopp» i forlengelse av kjørbrua, slik at hesten kunne komme så langt fram som mulig, da ble det lettere å velte av høyet og utnytte plassen i høygolv. Disse låvene er bygd i furutømmer.

Bilder: Løa (låven) på Ørnklettensetra er delt mellom seterbrukerne, Steimoen og Stamoen, hver sin halvdel med felles kjørbru. Løe på Kjøllsetra.

Bilder: Låver, Romsdalssetra og Dovre Kvitdalen

Låven på Romsdalssetra har en spesiell utforming, den er enetasjes med to store høyrom rom i hver ende, mellom høyromma er det et rom som er brukt til vognskjul og over vognskjulet er det påbygd trev med trevklopp, kjørebru. Trevet som har takmønet på tvers av låven, er romslig og det er lett vint å lesse av høyet. Inntil ene høyrommet er det bygd en romslig stall. Liknende låver finns ikke. Noe liknende finns imidlertid i Sollia, der trevet ble brukt til lagring av måsså. I Dovre Kvitdalen finns det låver som likner, men de er i svært dårlig forfatning. Liknende låver finns på mange setrer i Nord-Gudbrandsdalen.

Litt om bebyggelsen i Dovre Kvitdalen

På Dovre Kvitdalen er det 9 setrer, og sida dette er gamle Dovresetrer, kan det være av interesse å se litt nærmere på bebyggelsen. 7 av setrene tilhører gardar på Dovre, mens ei seter tilhører en Lesja-gard. Ei seter hører nå til en folldalsgard, kjøpt fra Dovre i 1920-åra. Kvitdalen er en svært frodig dal. Det understrekes sterkt ved at dalen nå har to store fellesfjøs og omfattende oppdyrket area. Den store furuskogen forteller også om frodig jordsmonn og rikelig tilgang på bygningstømmer. Det siste ser vi svært tydelig på de øverste setrene. Her er det bygd i «Dovresystem», det er tydelig at »dovringen bygde skikkelig». Ei viss form for

Folldal kommune

vintersetring kunne forekomme, det hendte dovringen «kom til seters i mars». Mange av husa er i dårlig forfatning nå, men de viser klart en annen byggeskikk enn ellers i Folldal. De store låvene er alt nevnt. Et kufjøs skiller seg også ut. Her er flere tømmerlengder etter hverandre skjøtt sammen med delevegger og skjøter. Fjøsset står i litt svak helling og er satt på kjempestore stolper og har halvkløvinger som golv. Rominndelinga på seterstua ser ut til å være den samme som ellers i Folldal. Men tømmeret skiller seg ut; grovt, ovaltelget tømmer, ytterveggene i skålen, skjælet, er også tømmer.

Bilder: Låve, fjøs og seterstue i Dovre Kvitdalen

Ved de nederste setrene står det et enkelt bordhus med skråtak. Dette er kvilbua til mjølkekjøreren fra meieriet på Dovre

Bilder: Kvilbu i Kvitdalen, Steinfjøs med høyløe på Nysetra

Folldal kommune

Også på Nysetra er det dovresetrer. Der er det et lite steinfjøs, med påbygd bordløe, som en liten låve

Bilde: Steinhus i Ø. Mjovassdalen

Onga var med på setra det meste av sommeren. Gjennom arbeid og leik ble de opplært og tok del i seterarbeidet. I nærheten av mange setrer er det spor etter denne aktiviteten.

Dagens setrer:

Folldal har mange setrer i drift. I 2013 var det 26 setrer med mjølkeproduksjon i tillegg til 15 besetninger på 4 fellessetrer, på Gammelsetra, i Einunndalen i tillegg til de to i Kvittdalen. Fellessetrene markerer seg tydelig i seterlandskapet med omfattende nydyrking til beite og grasproduksjon og moderne seterstue og fjøs. Stort seteranlegg med få og relativt småe hus. Når en ser disse anlegga er det tydelig at fjellbeitet og setring fremdeles er verdifullt. Når det gjelder de mange enkeltsetrene som er i drift er det mange som fortsatt bruker de gamle seterhusa, med en viss tillem্পning til personlige krav og offentlige pålegg, særlig når det gjelder mjølkehandtering og avkjøling. Det kan være ei utfordring å bruke det gamle fjøset, mange klarer det ved visse tilpassinger og nødvendige påbygginger, mens andre bygger nye fjøs. Det samme gjelder jo seterstua, som kan trenge påbygg for å gi nødvendig plass og bekvemmeligheter. På mange setrer er det gode kombinasjoner mellom gammelt og nytt.

Bilder: Dagens setring, nytt og gammelt, Ryhaugsetra og Døllia

Dagens seterdrift trenger færre hus enn før, derfor blir mange hus stående ubrukt. Det er utfordring å kunne ta vare på geitfjøs, avkjøling for ikke å snakke om de mange løene, låvene som er viktige innslag i kulturlandskapet.

Oppsummering:

Folldal kommune

Folldal har en rik setertradisjon, en tradisjon som opprettholdes og er viktig også i dag, over 40 mjølkeprodusenter brukte setra og seterbeitet i 2013. Av disse var det bare 5 geitebuskaper. I tillegg kommer alle som bruker setra til forproduksjon og beite for sauene, så kommer de som bare bruker setra til fritidsformål og så er det mange setrer som ikke brukes, står til forfall.

Spesielt for Folldal er at der er bønder fra tre kommuner som bruker setrer, i tillegg til Folldal er det betydelig innslag fra Alvdal og Dovre.

På setrene i drift og de mange andre setrene er det en omfattende bebyggelse, med stor verdi for den enkelte eier og fellesskapet, vesentlig del av seterdalenes kulturlandskap. Det er viktig for husa å kunne brukes, kombinere bruk og vern, respekt.

Bebyggelsen er nøktern, med vekt på det funksjonelle. De fleste seterstuer og fjøs er bygd i tømmer, furutømmer, med et stort innslag av steinfjøs i enkelte seterdaler. Tømmeret som er brukt er enten rundtømmer eller kantet med øks eller på sag. Det er lite bruk av halvkløvninger. Det er åstak med takåser. Både takåser og tømmer har nøkterne dimensjoner. Stein til steinfjøs ble nok hentet i en viss nærhet, men vi veit ikke mye om verken steinbrudd eller hvem som murte. Der det var tilgang på brukbar murstein ble det også brukt i grunnmurer på seterstue og fjøs. Dessuten til kjeller under seterstua eller jordkjeller. Noen fjøs fikk forseggjort møkk-kjeller.

Grovt bindingsverk er brukt lite, forekommer i noen fjøs og noen mindre hus, skåle og kokhus. Derimot kom det etter hvert mange enkle reisverks hus, særlig fjøs, men også mindre hus. Løene, låvene er i tømmer, men mange i en kombinasjon tømmer og reisverk. Noen seterstuer, eller deler av seterstua, de mest utsatte vegger kan være panelt, ofte ble en enkel høvlet panel brukt. To steder er det slått på blekkplater og en gavlvegg er kledd med takflis. I seinere tid er mange seterstuer panelt med tømmermannspanel.

Det er jordtaket som dominerer, i utgangspunktet med underlag av never, etter hvert papp og platon. Det er brukt flere typer ringved. Det vanligste er ringved som med krokar som er festet i troa, på taket. Krokene kan være naturvokst eller smidd, ofte gjenbruk av hestekor. En annen type ringved er også brukt, flat, trekantformet ringved ved gjennomtappet kolver som er festet på troa, slik at ringveden henger utafor troa. Som ofte er det beskjedent med vindskier. Ble taket dårlig ble det ofte lagt på et bordtak til vartak. Bølgeblekktak avløste bordtaket. Det gjaldt å utnytte mulighetene, så på noen seterhus finns utbanke asfalttønner, enkelte steder er også botn og lokk brukt. Rene bordtak er sjeldne, på enkelte småhus. Noen seterstuer har skifertak, mens noen løer har flistak.

Tømmeret var sjølsagt ubehandlet, brunt av sola på solsida, grått på baksida. Ellers var det beskjedent med bruk av maling, men hvite vindusomramminger og rødmalt dør, små panelfelt kunne også være malt.

2.7 Setervegene

Setervegene er stort sett åpne for almen ferdsel. De fleste er bomveier der setereierne drifter veiene i veilag. Øvrige brukere av veiene betaler bomavgift. Setervegene brøytes i liten grad om vinteren, og er stort sett åpne for kjøring fra våren og fram til snøen legger seg. Det opprinnelige formålet som fortsatt er veienes hovedformål er selvsagt å være ferdselsårer til

Folldal kommune

setrene. Setervegene er en forutsetning for kjøring med mjølkebiler, transport av dyr, transport av folk for røkting og tilsyn med beitedyr og transport av innsatsvarer til drift av setre og dyrka arealer.

I tillegg betyr setervegene mye for tilgjengeligheten til fjellområdene både for lokalbefolkningen og tilreisende turister. Veiene benyttes for biltransport i forbindelse med alle typer friluftsliv. Særlig viktig for mange i lokalbefolkningen er nok bruken knytta til utøvelse av ulike typer jakt og fiske. Det er nok ingen overdrivelse å skrive at setervegene i stor grad bidrar til å gjøre Folldal attraktivt både som bosted og som destinasjon for turister.

Det lengste veisystemet finnes i Einunndalen der de to veilaga Einunndalsvegen med innfallsport fra Moskaret i Grimsbu og Setervegen med innfallsport fra Dalholen, drifter et veinett på cirka 100 km strekning åpent for almenheten. Ytterpunktene på sideveier inn mot Bekkelægeret/Tanglægeret samt Setaldalen/Såtlia krysser kommunegrensa over til Oppdal kommune.

Andre seterveger som benyttes mye av almenheten er blant annet Kakelldalsvegen, veien til Nysetra på Dalholen, veiene inn i Kvitdalen, veien inn til Nygruva og Moldalssetra og veien til Fatfjellet.

2.8 Jakt, fiske og friluftsliv

Jakt, fiske og friluftsliv er en viktig del av livet for mange innbyggere i Folldal, og betyr selvsagt mye også for eiere av hytter og tilreisende turister. Mye av disse aktivitetene skjer i seterområdene. Det er vanlig at mange setervegene benyttes som utgangspunkt for både jakt, fiske og øvrig friluftsliv. Særlig gjelder nok dette Einunndalen, Kakelldalen, Nysetra på Dalholen og Kvitdalen som leder inn i statsalmenningen der alle innbyggere i Folldal har tilgang til jakt og fiske etter fjellovens bestemmelser.

Jakt, fiske og friluftsliv skal i stor grad foregå parallelt med seterbruk og utmarksbeiting. I forbindelse med både småviltjakt og elgjakt er det vanlig å bruke jakthunder. Også i mye av det øvrige friluftslivet er det vanlig at man tar med seg hund. Folldal har utvidet båndtvang for hund fram til 1. november, men jakthunder under jaktutøvelsen er unntatt. Stort sett er det en god kultur i Folldal for å sauedressere jakthundene, og Folldal Jeger og Fiskeforening har gjennom mange år hatt et godt tilbud på dette til alle hundeeiere. I og med at det alltid vil gå igjen noe sau i fjellet og ettersanking vil pågå utover i september og oktober etter hovedsankinga, er det vanskelig å benytte løse jakthunder på forsvarlig måte dersom sauedressuren mangler. Også for andre som bruker fjellet er det viktig hele tida å jobbe med å utvikle en god kultur for overholdelse av båndtvangen.

2.8.1 Villrein

Folldal har deler av leveområdet for tre villreinstammer innenfor kommunegrensa; Knutsø villreinområde nord for FV29, Rondane Nord villreinområde sør for FV29 og vest for FV27 og Sølenskletten villreinområde sør for FV29 og øst for FV 27. Villreinjakta gir mye aktivitet i seterområdene og fjellområdene og mye ferdsel langs de fleste seterveiene fra 20. august. I og med at statsalmenningen har mye tellende villreinareal fordeler Folldal Fjellstyre en stor andel av villreinkorta etter fjellovens bestemmelser, der innenbygdsboende i Folldal kommune gis fortrinn. Mye statsalmenning og det faktum at det er tre villreinområder

Folldal kommune

tilknyttet Folldal, medfører at fastboende har store muligheter for å få villreinjakt, uavhengig av om man selv er eier av utmark. Villreinjakt har derfor i mange årtier vært en «folkesport» i Folldal. Private landbrukseiendommer er stort sett organisert i utmarkslag eller jakt og fiskelag og fordeler tildelte villreinkort mellom medlemmene etter egne vedtekter.

2.8.2 Elg

Elgjakta i Folldal foregår fra 25. september. Statsskog leier ut sine elgfelt på åremålsavtaler. Fjellstyret har anledning til å gi innenbygdsboende en viss fortrinnsrett på tildeling av jaktfelt. Grunnregelen er en 60/40 fordeling der inntil 60% av jaktfelte kan forbeholdes innenbygdsboende. For elg som jo i større grad enn reinen er et skogsdyr og et dyr som trives nært gardene og faste bebyggelsen, er største andelen av bestanden på privat eiendom. Derfor går den høyeste andelen av fellingene til de private grunneiersammenslutningene.

2.8.3 Småviltjakt

Det er tradisjon i Folldal for at småviltjakta både i statsalmenningen og på private terreng ikke åpner før 15. september, grunnet at man ønsker å gjennomføre mest mulig av sauesankinga før småviltjakta starter. Jaktidsramma fastsatt av staten for de mest aktuelle jaktbare småviltartene i Folldal som hønefugler og hare starter fra 10. september. Jaktstart utsatt til 15. september bidrar til en god sameksistens mellom småviltjakt og sauenæring.

Mest aktivitet er det nok rundt rypejakta. Folldal har store og gode biotoper både for lirype og fjellrype. I og med at mye av snaufjellet eies av Statsskog foregår mye av rypejakta i statsalmenningen. Bestandene svinger og har nok siste åra vært vesentlig dårligere enn toppåra på 1970 tallet. Det er også gode biotoper og bra forekomst av både orrfugl og storfugl der jakta foregår ned i bjørkeskogen og furuskogen. Harejakta har nok mindre tradisjoner i Folldal og foregår mere sporadisk, selv om det er gode bestander mange plasser.

2.8.4 Fiske

Fundin og Marsjøen i Einunndalen er oppdemmede kraftmagasin med gode bestander av ørret, samt i Fundin noe innslag av harr. Fastboende kan løse fiskekort både for garnfiske og oterfiske i tillegg til vanlig stangfiske. Det er også stort sett gode fiskebestander i øvrige vann i Einunndalen. Ellers har elver og bekker i hele kommunen gode bestander av ørret og i noen tilfeller også harr. Skillet i berggrunnen som går langs Grimsa og Folla påvirker også fiskebestandene. Det kalkrike Trondheimsfeltet nord for forkastningen har alltid hatt god pH i vannet og gir derfor gode ørretbiotoper, mens sparagmitten sør for forkastningen ikke har samme bufferevne mot sur nedbør og annen forurengning. En del elver, bekker og vann i dette området fikk nok derfor svekket ørretbestanden på 1970 og 1980 tallet da sure nedbøren var verst. Røya er mere tolerant mot lav pH og forekommer derfor hyppigere i sparagmitt områdene.

2.8.5 Bærplukking

Den mest attraktive bæra for mange er nok multa. De beste områdene for multeplukking finnes på de sure bergartene av sparagmitt sør for Grimsa og Folla. Hver høst er det mange plukkere på farten i disse områdene. De kalkrike seterområdene nord for FV29 med Einunndalen, Kakelldalen, Kvitdalen, Fatfjellet og Gammelsetra har lite multeplanter. Ellers finnes jo blåbær, krepling og tyttebær over hele kommunen, men først og fremst fra tregrensa og nedover.

2.8.6 Sti- og løypenett

Folldal kommune har egen sti- og løypeplan, som for tiden er under revidering. Skiløypene som kjøres opp om vinteren er grunnet blant annet villreinhensyn og behov for skjerming mot gjenblåsing lagt langs hoveddalførene, og går stort sett i skoggrensa eller under skoggrensa.

Den Norske Turistforening (DNT) har løypenett både for sommer og vinter i Rondane, områdene tilknytta Grimsdalen og i Alvdal Vestfjell. I samme områder er det DNT hytter og private hytter tilknytta DNT med stort besøksomfang både sommersesongen og påske/ettervinteren. I Knutshø og Einunndalsområdet er ikke DNT løyper unntatt sommerløypa som går via Kvitdalen mellom Sletten Fjellgard og Kongsvold.

2.8.7 Hundekjøring

Folldal har siste åra hatt stor tilflytting av hundekjørere. Kjøring med hundespenn omfattes av den frie ferdselen i utmark som gjelder etter allemannsretten, så lenge det ikke benyttes motkjøretøy som for eksempel firhjuling eller scooter i tilknytning til kjøringa. Oppkjøring av løyper med snøscooter og bruk av firhjuling utenom veier krever særskilt tillatelse etter motorferdselloven. I sti- og løypeplana finnes egne hundekjøringsløyper for vinterkjøring. I barmarkssesongen benytter hundekjørerne grusveier og fjellveger. Setervegene og seterområdene er derfor benytta til dette formålet både sommer og vinter. Traseen for Femundløpet som arrangeres første helga i februar hvert år, går gjennom deler av Einunndalen, Kakelldalen og øvrige seterområder nord for fylkesvei 29. Traseen har endret seg en del i åras løp, og endelig trase for neste Femundløp i februar 2015 er i skrivende stund ikke 100% avklart.

2.8.8 Ridning med hest

Statistikken viser at det er like mye hester i Folldal nå til dags, som før traktoren kom, men nå til andre formål enn arbeidshester. Det finnes 3-4 foretak som satser på hest i næring enten med rideturisme, kjøring med hest, oppstalling av hest og avl. Noen av disse bruker utmarksområdene i Folldal og delvis også seterområdene ganske mye. Riding som ledd i organisert turisme innenfor verneområder vernet etter naturvernloven krever særskilt tillatelse. For øvrig omfattes ridning og ferdsel med hest av den frie ferdselen i utmark etter allemannsretten.

2.8.9 Sykling

Både tursykling og sykkelritt i terreng og på grusveier har blitt en populær aktivitet. Særlig attraktivt for tursykling er nok Einunndalen, men også en del av de andre seterområdene er en del brukt. Folldal markedsføres i en del sammenhenger som et «eldorado» for terrengsykling og tursykling, og de mange seterveiene må nok ta mye av æra for det. I en del år gikk et sykkelritt gjennom Einunndalsområdet mellom Savalen og Oppdal, men dette rittet er ikke arrangert siste åra. Det årlige gruverittet arrangert av Folldal IF og Savalen Sykkelklubb er så vidt innom noen seterområder blant annet på Geiteryggen og Kakelldalsvegen.

3. MÅL

Hovedmål:

Kulturlandskapsverdiene i seterområdene i Folldal kommune skal bevares gjennom aktiv bruk tilpassa nye tiders krav og rammebetingelser, uten at dette kommer i konflikt med fjellets økosystem og villreinens leveområder.

Delmål:

- ✓ Det skal stimuleres til videreføring av aktiv setring og nye etableringer av aktiv setring med mjølkeproduksjon.
- ✓ Det skal gis rom for tilpassing av seterfjøs, sankeanlegg og andre bygninger og tekniske installasjoner for setring og landbruksdrift til nye tider og nye driftsmetoder.
- ✓ Det skal stimuleres til allsidig beitebruk i utmarka med alle dyreslag.
- ✓ Det skal stimuleres til høsting med slått og beite av setervoller og annen dyrka mark i seterområdene
- ✓ Det skal stimuleres til vedlikehold og restaurering av den gamle seterbebyggelsen.
- ✓ Gjennom praktisering av kommunens myndighet etter plan- og bygningsloven, forvaltning av SMIL midler og andre tilskuddsordninger og gjennom motivering skal restatureringsprosjekter og nye bygg i seterområdene i størst mulig grad tilpasses områdenes opprinnelige byggeskikk.
- ✓ Det skal stimuleres til utvikling av seterturisme og utvikling av reiseliv i seterområdene, så lenge dette ikke går på bekostning av seterlandskapenes kulturlandskap eller naturverdier.

4. TILTAK OG RETNINGSLINJER

4.1. Tiltak

Tiltak 1. Utvikling av setre for setring med mjølkeproduksjon.

Bakgrunn: Trenden siste 20 år er færre mjølkeprodusenter, men at hver produsent øker produksjonen og har flere dyr. Økt mekanisering, automatisering og større buskaper vil kunne endre seterbruken. Dersom en ønsker et levende seterlandskap med blant annet setring og kyr, er det viktig å legge til rette for at setrene skal kunne moderniseres og utvikles i takt med samfunnsutviklinga for øvrig. Krav til tradisjonell byggeskikk og videreføring av gamle tradisjoner må ikke gå på bekostning av behovet for moderne seterfjøs og anlegg store nok til å håndtere dagens buskapsstørrelser.

Folldal kommune

Formål: Stimulere til videreutvikling av setring og gjerne nyoppstart av setring for mjølkeprodusenter som ikke setrer i dag.

Innhold:

- a) Krav til tradisjonell byggeskikk må ikke gå på bekostning av behov for å oppgradere seterfjøs til dagens og framtidens standard.
- b) Formidle BU-finansiering til nybygg og modernisering av seterfjøs.
- c) Legge til rette for mere innmarksbeite tilknytt setrene, der det er behov for dette.

Ansvar: Punkt a byggesaksbehandler, punkt b og c kommunal landbruksforvaltning.

Finansiering: Innenfor eksisterende budsjetter.

Tiltak 2. Allsidig beitebruk i seterområdene.

Bakgrunn: De ulike husdyrslag utfyller hverandre på utmarksbeite, og det mest gunstige for kulturlandskapet er allsidig beitebruk. Forekomst av ulike husdyrslag som storfe, geit og hest i tillegg til sauen, øker også opplevelsesverdien i seterlandskapene. Beitebruken med sau er stort sett godt organisert i beitelag. For storfe og muligens hest er potensiale for mere samarbeid og tilrettelegging for slepp av mere dyr på utmarksbeite. I Grimsdalsprosjektet har man lyktes med å gjøre området attraktivt for betydelig økning i beitetrykket med blant annet storfe og hest. Muligens kunne man kopiere noe av dette i enkelte områder i Folldal. En forskjell fra seterområdene i Grimsdalen, er at i Folldal sine seterområder er det betraktelig flere setre med mjølkekyr. Hestefølger og kjøttflokker vil kunne trekke med seg mjølkekyr som beiter utagjerds, og dermed skape problemer i driftsopplegget for setringa. Dette vil kunne motvirkes ved at man satser på beiteområder med litt avstand til setrene for kjøttfe og hest. Radiobjeller vil kunne være et bra hjelpemiddel for å overvåke og styre beitebruken til storfe og hest.

Formål: Stimulere til allsidig beitebruk i seterområdene.

Innhold:

- a) Definere områder godt egnet for mere beitetrykk med storfe og hest.
- b) Bistå med organisering. Undersøke om det er grunnlag for egne beitelag for storfe og/eller hest.
- c) Formidle økonomiske midler dersom det finnes, tilskudd organisert beitebruk, eventuelt prosjektmidler av ymse slag.

Ansvar:

Punkt a kommunal landbruksforvaltning, fjellstyret i statsalmenningen.

Punkt b og c kommunal landbruksforvaltning.

Tiltak 3. Hund i seterområdene.

Bakgrunn: Det gjelder generell båndtvang for hunder i hele Norge fra 1. april til 1. august. I enkelte verneområder starter båndtvangen tidligere enn 1. april. På grunn av beitebruken i utmarka har Folldal kommune utvidet båndtvang fram til 1. november. I mye av friluftslivet som utøves i seterområdene er det vanlig å ha med seg en eller flere hunder. Dette kan gjelde

Folldal kommune

hundekjøring sommer og vinter, jakthunder, småvilt taksering og ikke minst den vanlige turgåinga der mange har en eller flere familiehunder som er med.

Beitenæringa opplever en utvikling der flere personer ikke lengre har tilstrekkelig respekt for båndtvangen. Dette er en utfordring for beitebruken og vil også ha negative konsekvenser for både viltbestander og fuglelivet.

Formål: Færre brudd på båndtvangsbestemmelsene og færre husdyrskader forårsaket av løs hund.

Innhold:

- a) Informere om båndtvangsreglene i Folldal kommune ved oppslag og i tillegg gjerne i sommeraviser, generell info til kommunens innbyggere etc. Plakater og annen informasjon bør både opplyse om regler og oppfordre til å vise hensyn.
- b) Informere om hvorfor båndtvangsbestemmelsene gjelder.
- c) Sauedressur av alle jakthunder som skal slippes løs i terrenget.

Ansvar:

Punkt a og b Folldal kommune og Folldal Fjellstyre, punkt c Folldal Jeger og Fiskeforening.

Tiltak 4. Gjerdehold.

Bakgrunn: Seterområdene er viktige områder for utmarksbeiting med sau, geit, storfe og hest. Dyra går fritt og vil naturligvis ønske å beite på setervoller og annen dyrka mark dersom de ikke sperres ute av gjerder. Gjerder har begrenset holdbarhet. Gjerder som ligger til nedfalls fungerer selvsagt ikke lengre, og vil i tillegg kunne være en fare for både beitedyr og vilt, samt vil skjemme kulturlandskapet. Så lenge det foreligger beiteretter i utmarka vil eiere av dyrka mark og setertrøer ha ansvaret for at gjerdeholdet er på plass, og for at gjerder ikke blir liggende til nedfalls.

Formål: Stimulere til vedlikehold av gjerder rundt all dyrka mark i seterområdene.

Innhold:

- a) Informere om hvem som har gjerdeplikt gjennom rundskriv til alle bønder og i aviser.
- b) Folldal Fjellstyre skal rette henvendelser til eiere av setre i statsalmenningen der gjerdet ligger til nedfalls.

Ansvar:

Punkt a kommunal landbruksforvaltning, punkt b Folldal Fjellstyre.

Finansiering:

Innenfor eksisterende driftsbudsjetter.

Tiltak 5. Legge til rette for hensiktsmessige drift og vedlikehold av seterveiene

Bakgrunn: Seterveiene er en forutsetning for videre seterdrift. Seterveiene trenger jevnlig vedlikehold med påkjøring av ny grus. Det vil være viktig at tilkjørselsavstand for grusen ikke blir for stor. Dette er viktig både for å unngå for store økonomiske kostnader ved vedlikeholdet, samt at en ønsker et miljøvennlig vedlikehold med minst mulig tungtrafikk

Folldal kommune

med lastebiler fram og tilbake i fjellet. Uttak av grus til vedlikehold av seterveier har et landbruksformål og kan gjennomføres uten dispensasjon fra LNF formålet i kommuneplana. Enkelte veistrekninger opplever at vern etter naturvernloven har medført problem med å opprette hensiktsmessige grustak som igjen medfører lange kjøreavstander. Det er viktig med en god plan for opprettelse av grustak langs seterveiene. Grustaka bør anlegges slik at de blir lite synlige i landskapet, at de ivaretar estetiske hensyn og slik at kjøreavstandene ikke blir for store.

Etter initiativ fra SNO har pågått et arbeid med å definere hva som er veier for bilkjøring i seterområdene, og en del avkjørsler og sideveier er stengt med bom eller storstein. Ved stengning av veier og avkjørsler er det viktig at det opprettholdes parkeringsmuligheter og møteplasser.

Innhold:

- a) Legge til rette for gode og miljøvennlige planer for uttak av grus langs seterveiene, der det både ivaretas hensynet til estetiske forhold i landskapet, og hensynet til å unngå fordyrende og lite miljøvennlig langtransport av grus.
- b) Legge til rette for at stenging av sideveier der det ikke ønskes motorferdsel utføres slik at dette ikke medfører utilsiktede hindringer for hensiktsmessig parkering for fiskere, jegere, beitetilsyn og alle slags turfolk i fjellet.

Ansvar:

Punkt a og b: Veilag, Folldal Fjellstyre og Folldal kommune kan formidle problemstillingen overfor SNO og vernemyndighetene.

Tiltak 6. Restaurering av bygninger i seterområdene og byggeskikk.

Bakgrunn: Tidligere tiders landbruk i Folldal var langt på vei et selvbergingslandbruk, der eierne av setrene hadde begrenset med penger. Det gjaldt å nytte de ressurser en hadde som best en kunne. Driftsmetodene var helt andre enn dagens mekanisering med traktorer og mjølkingsutstyr. Det var seterbygningenes funksjon i den tids driftsopplegg som først og fremst ble vektlagt. En del av disse bygningene har begrenset nytteverdi i moderne seterdrift, men er kulturminner som dokumenterer den tida som en gang var. Per Hvamstad beskriver i sitt kapittel om byggeskikk et mangfold i byggeskikk alt etter de ideer og innfall som hver enkelt setereier måtte komme opp med. Men Hvamstad beskriver også at hva slags byggematerialer som var lettest tilgjengelig i de forskjellige områdene, tidligere tiders driftsopplegg på setrene og de skikker som oppstod som følge av dette, ga noen hovedtrender i byggeskikk.

Formål: Stimulere til at vedlikehold, restaurering og eventuelle nyoppsettinger av bygninger i seterområdene i størst mulig grad bygger opp under den byggeskikk som preger kulturlandskapet i de enkelte seterområdene. Stimulere til at den eldre seterbebyggelsen vedlikeholdes og bevares.

Innhold:

- a) Vektlegge byggeskikk og estetiske forhold ved byggesaksbehandling.
- b) Prioritere SMIL midler for vedlikehold av bygninger i seterlandskapet.

Ansvar:

Folldal kommune

- a) Byggesakskontor, fjellstyret.
- b) Kommunal landbruksforvaltning.

Finansiering:

Innenfor eksisterende driftsbudsjett og SMIL bevilgning.

Tiltak 7. Skilting, informasjon og formidling av kulturlandskapet i seterområdene.

Bakgrunn: Det foreligger noe skriftlig materiale om setring og seterområdene, men det er også mye stedsnavn, historie, tradisjoner og gamle dagers driftsopplegg, som kun eksisterer muntlig. Det er viktig å dokumentere mest mulig av dette, mens de som sitter med alt dette fortsatt er blant oss. Skilting, informasjonstavler, digital formidling, skriftlig dokumentasjon i bøker eller annen formidling, vil kunne bidra til å øke opplevelsesverdien for alle som ferdes i seterlandskapene.

Formål: Støtte opp om tiltak som dokumenterer eller formidler fakta om setring og seterområdene. Tiltaket vil kunne gjelde både historikken tilbake i tid og nåtidas bruk og ressursgrunnlag.

Innhold:

- a) Støtte opp om dokumentasjons- eller formidlingsprosjekt som omhandler seterområdene, blant annet skilting og informasjonstavler.
- b) Utvikle egen skiltmal med egen logo for seterveiene, i kommunens veinavn og adresseprosjekt.

Ansvar: Punkt a: Veilag, Folldal Fjellstyre tar initiativ. Punkt b: Folldal kommune

Finansiering: Tilskuddsmuligheter gjennom kommunene eller andre.

Tiltak 8. Stimulere til videreutvikling av seterturisme.

Bakgrunn: Tilleggsnæringer på landbrukseiendommer er et satsningsområde i landbrukspolitikken. Det foreligger et potensiale for næringsvirksomhet på en del av setrene. Folldal kommune ønsker å legge til rette for næringsvirksomhet som formidler og bygger opp under kulturlandskapsverdiene i seterlandskapet

Samtidig har Folldal kommune er soneringspolitikk i sin kommuneplan. Soner for hyttefelt, større reiselivsutbygginger etc. er lagt i hoveddalføret, mens seterområdene har et LNF formål.

Formål: Støtte opp om næringsvirksomhet som formidler og bygger opp under kulturlandskapsverdiene i seterlandskapet.

Innhold:

- a) Tilby veiledning og formidle finansiering hos Innovasjon Norge.

Ansvar:

Kommunal landbruksforvaltning eller næringskonsulent bistår private initiativ.

Finansiering:

BU-finansiering, eventuelt næringsfond/kraftfond.

4.2. Retningslinjer

Retningslinjer er ikke juridisk bindende og kan derfor ikke benyttes som selvstendig avslagshjemmel. Formålet med retningslinjer er å utfylle lovbestemmelser og kommuneplanas bestemmelser der kommunen har et handlingsrom for skjønn. Retningslinjer kan ikke være motstridende med planbestemmelser eller annet overordnet regelverk. Seterområdene er LNF områder med særlige hensyn til landbruk, friluftsliv, landskap og bevaring av natur- og kulturmiljø etter plan- og bygningslovens §11-8c. Innenfor denne sonen er det ikke ønskelig med utvidelse av bolig eller fritidsbebyggelse eller næringsbebyggelse utenom landbruk, og søknader om dispensasjon skal behandles strengt.

I LNF områder er det tillatt med bygge- og anleggsvirksomhet som har direkte tilknytning til stedbunden næring. Dette begrepet er knyttet til bygninger, anlegg eller bruk som det av hensyn til drift av næring er nødvendig å plassere på stedet. En del tiltak vil klart ligge innenfor LNF formålet, andre tiltak vil ligge klart utenfor, mens enkelte tiltak vil utgjøre grensetilfeller. Dersom bruken av bygning eller anlegg er knytta til tradisjonell seterdrift, sauesanking, gjeting eller ettersyn av dyr på utmarksbeite inngår tiltaket i LNF formålet. I følge veileder til Landbruk Pluss utgitt i 2005 av Landbruksdepartementet inngår også anlegg for tilrettelagte aktiviteter og opplevelser knytta til gards- og seterdrift og gardskaffe eller gardsbutikk der omsetningen i hovedsak er basert på gardens produksjon i LNF formålet. Også bruk til en del andre formål, herunder utleie i begrensede deler av året faller innenfor LNF formålet. Hvis bygning eller anlegg derimot i hovedsak brukes til fritidsbolig eller annen virksomhet uten næringsmessig tilknytning til garden, vil det ikke være innenfor LNF formålet.

Videre stiller naturmangfoldsloven krav til det beslutningsgrunnlag kommunen legger til grunn for en avgjørelse, hvordan kommunen vurderer og vekter de ulike momenter og hvordan disse vurderingene synliggjøres i saksbehandlingen.

Fradeling av seterbygninger og seterretter

(Jordlovens §12 og plan og bygningslovens §11)

Seterbygninger og seterretter kan ikke deles fra en landbrukseiendom uten delingssamtykke etter jordlovens §12. Dersom det gis samtykke til deling etter jordloven skal saken deretter vurderes etter plan- og bygningsloven.

Behandling etter jordlovens §12: For seterbygninger eller seterretter tilhørende landbrukseiendom skal normalt tillates fradeling dersom formålet med fradeling er salg til annen landbrukseiendom med behov for seter i landbruksdrifta, og dersom fradelingsløsningen for øvrig tilfredsstiller kriteriene for fradeling gitt i jordlovens §12. Normalt skal avslås fradeling dersom formålet er salg av seterbygninger eller seterretter til annet formål enn landbruk.

Plan- og bygningslovens §11-8c: Ved søknader om fradeling av seterbygninger eller seterretter skal vektlegges at seterområdene er LNF områder der det ikke er ønskelig med utvidelse av bolig eller fritidsbebyggelse utenom landbruk, og søknader om dispensasjon skal behandles strengt. Normalt skal avslås fradeling dersom formålet er salg av seterbygninger eller seterretter til annet formål enn landbruk.

Seterhus i LNF områdene

Folldal kommune

(pbl §11)

Disse retningslinjene for bygninger gjelder for setrene innenfor LNF områdene i Folldal kommune.

Driftsstatus på de enkelte landbrukseiendommer vil kunne endres over tid og landbrukseiendommer som ved et tidspunkt ikke har egen landbruksdrift, vil kunne gjenoppstarte landbruksdrift ved seinere tidspunkt.

Alle tiltak på seterbygninger som omfattes av plan- og bygningsloven skal planlegges og utføres slik at bygningene tilpasses lokal byggeskikk i seterområdene, og slik at bygningene passer inn i kulturlandskapet med hensyn til plassering, størrelse, form, materialbruk og farger. Rundbuehaller og platshaller er ikke lokal byggeskikk i seterområdene i Folldal.

For seter tilhørende landbrukseiendom kan etter søknad med hjemmel i LNF formålet normalt tillates bygging av maksimalt ei seterstue. For setre som har setring med mjølkeproduksjon med mjølkeleveranse, kan i tillegg med hjemmel i LNF formålet tillates ei ekstra seterstue nummer to, som losji for røkter. Seterstuenes bygningsareal skal ikke overstige hva som er et normalt behov for landbruksformålet. Hver enkelt seterstue som gis tillatelse etter LNF formålet skal ikke ha bygningsareal som overstiger 80m² BRA. Ved nyoppføring eller ombygginger av seterstue, tillates bare en etasje for alle nye bygningselementer. Der det innvilges seterstue nr 2 for seter med mjølkeleveranse, skal bygningsareal ikke overstige 45 m².

Tilleggsnæringer på landbrukseiendommer er et satsningområde i landbrukspolitikken. Søknader om dispensasjon for oppføring eller ombygginger av seterbygninger og anlegg til seterturisme eller annen seterbasert næring skal vurderes på en positiv måte. Næringsvirksomhet på den enkelte seter som formidler og bygger opp under kulturlandskapsverdiene i seterlandskapet skal normalt tillates, mens virksomhet som svekker kulturlandskapsverdiene ikke skal tillates. Det vises for øvrig til Landbruk Pluss (veileder T-1443-3) der det utdypes hvilke typer tiltak og omfang av tiltak innenfor tilleggsnæringer til landbruket, som kan tillates med hjemmel i LNF formålet uten dispensasjonsbehandling.

Utmarksbuer i seterområdene

(pbl §11-8c)

Vedlikehold eller restaurering av eksisterende utmarksbuer tilhørende landbrukseiendommer kan tillates innenfor eksisterende bygningsareal med hjemmel i LNF formålet, så lenge tiltaket passer inn i kulturlandskapet med hensyn til materialbruk, form og farger.

Utedo til eksisterende utmarksbu kan tillates etter LNF formålet, så lenge tiltaket passer inn i kulturlandskapet med hensyn til plassering, størrelse, materialbruk, form og farge. Frittstående utedo tilhørende utmarksbu skal ikke overstige 2 m² BRA.

Nydyrking i seterområdene

(Forskrift om nydyrking av 2. mai 1997)

Det vil kunne være behov for mere beite med innmarksbeite, overflatedyrka jord eller fulldyrka jord tilknyttet setre med aktiv landbruksdrift. Ved behandling av søknader om godkjenning av plan for nydyrking vil kunne forutsettes at nydyrking med formål å skaffe mere beite til aktiv setring vil kunne gi en god driftsmessig løsning. Slik nydyrking fremmer setring og beitebruk og gir derfor en positiv virkning på verdiene i seterlandskapet.

Folldal kommune

Det er ikke ønskelig å godkjenne planer for nydyrking som gir for store transportavstander av for ene veien og husdyrgjødsel andre veien. Når formålet med nydyrking i seterområdene er produksjon av vinterfor skal vektlegges avstand mellom hovedbølet og dyrkingsfelt, når det skal vurderes om nydyrkingstiltaket legger til rette for en driftsmessig god løsning. Det skal også vektlegges om det enkelte nydyrkingstiltaket med formål forproduksjon, vil kunne påvirke kulturlandskapet i seterområdene i negativ retning.

5. OVERSIKTER, TEMAKART ETC.

Oversikt alle som hadde setring med mjølkeleveranse på seter i Folldal kommune i 2014:

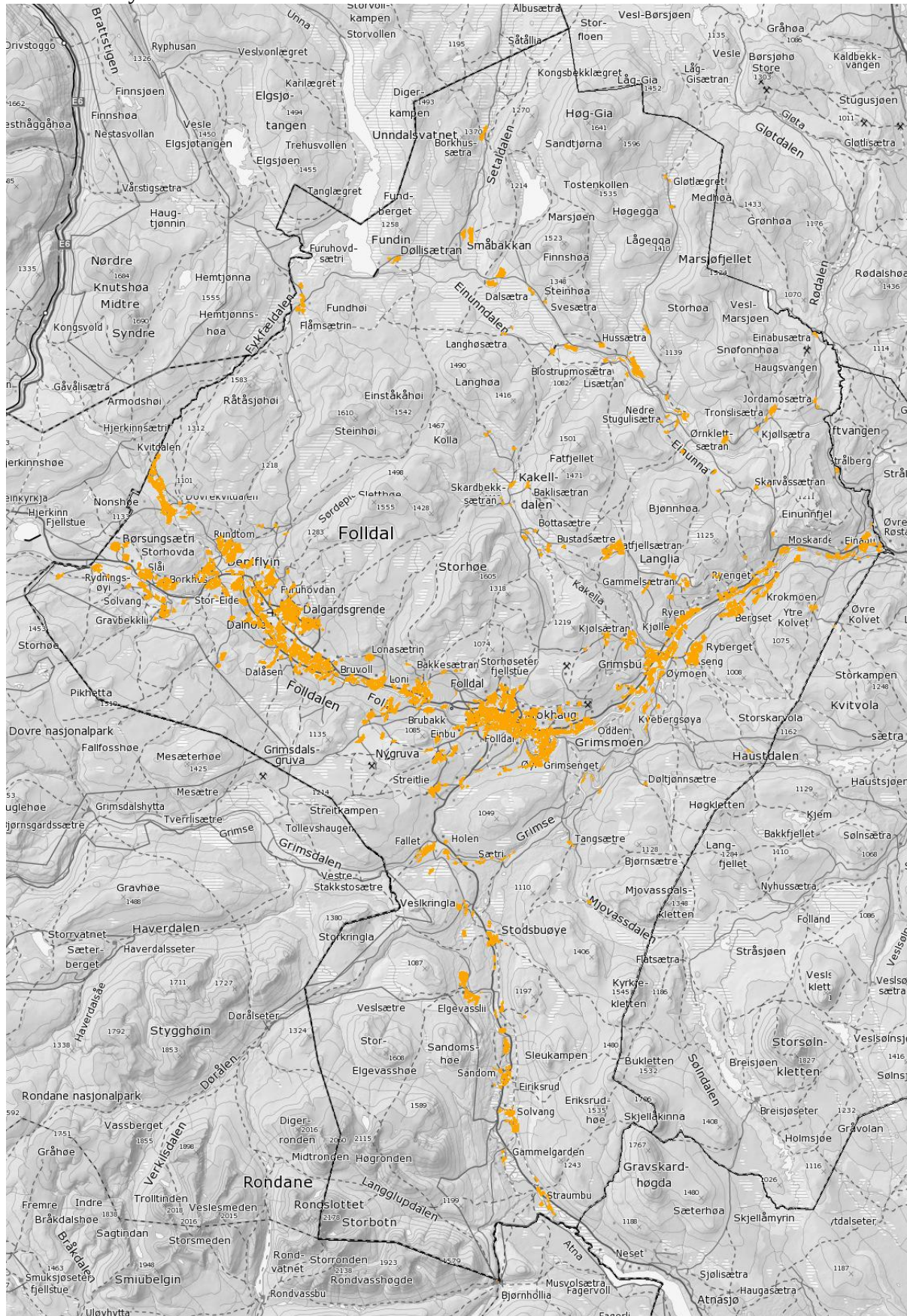
Knr	Gnr	Bnr		<u>Enkelt-</u>	<u>Felles</u>	<u>Dyreslag</u>	<u>Område</u>
				<u>seter</u>	<u>- seter</u>		
			Hans Petter				
	0439	79	3 Kristoffersen		1	Mjølkeku	Einunndalen
	0439	118	1 Jørgen Husom		1	Mjølkeku	Einunndalen
vg043							
	9	139	18 Olav Tallerås		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0439	134	15 Terje Dalslåen	1		Mjølkeku	Nysetra
	0439	48	1 Stein Olav Lilleeng	1		Mjølkeku	
	0439	198	1 Erik og Eva Stuedal		1	Mjølkeku	Kvitdalen
			Knut og Hege H.				
	0439	50	1 Ryhaug	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0439	134	26 Torgeir Dalen	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0439	124	2 Jonny Randen	1		Mjølkeku	Nysetra
	0511	24	3 Birger Tore Iversen		1	Mjølkeku	Kvitdalen
			Trond Sigurd				
	0439	139	1 Brendryen		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0511	27	1 Anita Killi		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0511	32	1 Ola Arne Dalen		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0511	20	7 Liv Anna Kolstad		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0439	133	1 Hans Randen	1		Mjølkeku	Fatfjellet
	0439	108	1 Bjørge Plassen	1		Mjølkegeit	Einunndalen
	0439	90	2 Erik Flataas	1		Mjølkeku	Kakelldalen
	0439	145	5 Egil og Mette Eide	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0439	48	8 Arvid Muller		1	Mjølkeku	
	0439	88	1 Jan Inge Klokkehaug	1		Mjølkeku	Kakelldalen
	0439	139	43 Per Svein Trondsgård		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0439	134	8 Per Magne Ståland		1	Mjølkeku	Einunndalen
	0439	55	4 Odd Hallgeir Øien	1		Mjølkeku	Fatfjellet
	0439	55	6 Merethe Grimsbo	1		Mjølkeku	Gammelsetra
	0439	53	24 Ingrid Bakken Nilsen	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0439	139	24 Arne Slåen		1	Mjølkeku	Kvitdalen
	0439	134	11 Per Eivind Husom	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0438	4	10 Roger Haldos	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0438	28	24 Gjeltten Dystebakken	1		Mjølkeku	Einunndalen
	0438	7	13 Håkon Esten Steimoen	1		Mjølkeku	Einunndalen

Folldal kommune

0438	7	40	Erling Steigen	1	Mjølkeku	Einunndalen
0438	4	35	Olav Kjernmoen	1	Mjølkeku	Einunndalen
0438	7	12	Tor Steimoeggen	1	Mjølkeku	Einunndalen
0438	20	45	Johan Arne Kjølhaug	1	Mjølkeku	Einunndalen
0438	7	85	Storsteigen vid.gående skole	1	Mjølkeku og geit	Einunndalen
SUM				22	13	

Folldal kommune

Temakart: Dyrka mark i Folldal kommune

Folldal kommune

Temakart: Seterhus i Folldal kommune

